

Gallhålan naturreservat

Dokumentation av kulturvärden

Linnea Nordell

Kulturhistorisk dokumentation
Gallhålan 1:1
Landvetter socken
Härryda kommun
Bohusläns museum rapport 2010:44

Gallhålsans naturreservat

Dokumentation av kulturvärden

Gallhålan 1:1 m.fl.

Landvetter socken

Härryda kommun

Bohusläns museum rapport 2010:44

Författare: Linnea Nordell, Bohusläns museum

Alla fotografier är tagna av författaren.

Omslagsfotot föreställer odlingsmarken öster om Gallhålsans tomt. Området kan ha varit en del av Gallhålsans inägomark.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Inledning	5
Kulturhistorisk bakgrund	7
Kulturhistoriska spår i Gallhålans naturreservat	8
Område A	9
Område B	12
Område C	16
Område D	17
Område E	19
Gallhålans historia	23
Åtgärdsförslag	28
Referenser	29

Bilagor

- 1. Förteckning över forn- och kulturlämningar samt odlingsytor**
- 2. Två historiska kartor övar Gallhålan med omnejd.**

Gallhålan naturreservat - dokumentation av kulturvärden

Sammanfattning

Under sommaren 2010 genomförde Bohusläns museum en dokumentation av kulturvärden inom naturreservatet Gallhålan i Landvetter, Härryda kommun. Dokumentationen utfördes på uppdrag av Härryda kommun, som ett led i framtagandet av ny skötselplan för naturreservatet. Arbetet innebar arkiv- och kartstudier samt dokumentation av forn- och kulturlämningar i fält. Ett stort antal lämningar har kartlagts, bland annat odlingsterrasser, röjningsrösen, husgrunder, stengärdesgårdar, förhistoriska gravar, åkermarker, stenbroar och såg- och kvarnlämningar.

Historien om Gallhålan börjar redan under bronsåldern. De äldsta kända fornlämningarna inom naturreservatet utgörs av ett antal gravrösen, som förmodligen är omkring 3000-2500 år gamla.

Utmed sluttningarna ned mot Agntjärn finns också spår av odling, exempelvis odlingsterrasser och röjningsrösen. Lämningarna har uppkommit genom jordbruk och avsatts under lång tid. Det äldsta belägget för gårdsnamnet Gallhålan kommer från en jordebok från 1550, men det är mycket möjligt att gården har ännu äldre anor.

På 1600-talet ägdes Gallhålan av en änka, men efter 1669 fanns ingen ägare och gården benämndes öde eller obesutten. Platsen där gårdstomten legat, alltså där boningshus och andra byggnader stått, har lokaliserats till ett läge centralt i naturreservatet.

Från och med början av 1700-talet tog Landvetters prästgård permanent över brukandet av Gallhålan marker. En husman var anställd för att ta hand om driften av gården. Det verkar även som om socknens fattiga och sjuka fått en bostad där.

Genom mantalslängder och historiska kartor förstår vi att livet i Gallhålan under 1700- och 1800-talen var hårt, och marken gav liten avkastning. Personer som flyttat till Gallhålan benämns ofta som sjuka, fattiga eller utfattiga. Omkring mitten av 1800-talet läggs gårdstomten öde. Gallhålan invånare utgjordes då av tre torparfamiljer på torpställena Västra och Östra Dämmet samt Vaseliden. Torpställena friköps på 1930-talet.

Den östra delen av naturreservatet utgörs av gården Önneröds marker. Idag finns rester av odlingsytorna som togs upp under 1900-talets första hälft. Dagens grillplats ligger på en yta, som varit ängsmark och betesmark på 1700- och 1800-talen, för att sedan bli åker på 1900-talet. Utmed Dammbäcken finns två lämningar efter kvarn- och sågplatser.

Brattåsberget var utmark till Landvetter by, som var samägd tills den skiftades på 1770-talet. Området användes för bland annat skogsbete, virke och bränneved. Kanske har en av Landvetters vårdkasor legat här, men det har inte kunnat bevisas inom ramen för denna dokumentation.

Kulturlämningarna inom Gallhålan kan berätta många olika historier. Gravrösen kan lära oss mer om Landvetters förhistoria, en period som tidigare varit relativt okänd. Odlingslämningarna hjälper oss att följa hur jordbruket och markanvändning förändrat sig genom tiderna. I Gallhålan kan vi också lära känna de fattigas och obesuttnas historia - en historia som ofta inte kommer fram i historieböcker eller -skildringar.

Inledning

Föreliggande rapport är en kulturhistorisk dokumentation av kultvärdena inom naturreservatet Gallhålan i Landvetter, Härryda kommun. Länsstyrelsen beslutade om naturreservatsbildningen 1988 och Härryda kommun förvaltar reservatet. För närvarande pågår en process där Härryda kommun och Länsstyrelsen samverkar om naturreservatets skötselplan.

I Härryda kommun har områden med höga naturvärden också ofta höga kulturvärden. Detta samband gäller även för Gallhålan, som föreslås att bli kommunalt kulturmiljövårdsområde i den kommande kulturmiljöplanen för Härryda kommun. Gallhålan naturreservat erbjuder en utmärkt möjlighet att visa hur natur- och kulturvärden samspelar inom ett populärt rekreationsområde.

Bohusläns museum har under 2010 deltagit i Härryda kommuns arbete med ny översiktsplan genom att revidera de gamla kommunala kulturmiljövårdsområdena och ta fram en kulturmiljöplan.

Bohusläns museum gavs även uppdraget av Härryda kommun, Sektorn för samhällsbyggnad, att genomföra en dokumentation av Gallhålan kulturvärden. Uppdraget omfattar arkiv- och kartstudier samt dokumentation av kulturlämningar i fält. Fältdelen av projektet genomfördes 2010-07-06 – 2010-07-07. Projektet har utförts av Linnea Nordell, antikvarie på Bohusläns museum. Kristina Lindholm, Lars Rydbom och Tomas Brandt, antikvarier på Bohusläns museum, har fungerat som referenspersoner.

Föreliggande rapport är upplagd på följande vis: Efter inledningen kommer en kulturhistorisk bakgrund, som beskriver kunskapsläget inför dokumentationen. Sedan följer en beskrivning i löpande text av de fornlämningar och kulturhistoriska spår, som dokumenterats inom Gallhålan. Arkivstudierna och fältdokumentationen vävs samman i kapitlet Gallhålan historia, där vi följer platsens historia från forntid till 1900-tal. Rapporten avslutas med åtgärdsförslag ur kulturmiljöperspektiv. Den antikvariska beskrivningen av lämningarna finns att läsa i bilagan till rapporten.

Syfte

Den kulturhistoriska dokumentationen syftar till att ta reda på mer om Gallhålan kulturvärden, inom både den nuvarande och den utökade delen av naturreservatet. Förhoppningen är att kulturvärdena ska kunna vårdas och lyftas fram tillsammans med reservatets naturvärden, till exempel i samband med informationsinsatser.

Metod

Projektet har genomförts på följande vis: Först studerades material ur Bohusläns museums arkiv och bibliotek, ur Lantmäteriets olika digitala arkiv med historiska kartor och ur Riksarkivets digitala arkiv. Främst användes Mantalslängder 1642-1820 och Utdrag ur förteckningar över döda, födda och vigda 1860-1900, på grund av att dessa arkiv innehöll mest information som berörde Landvetter och Gallhålan. Fältdokumentationen varade i två dagar och innehöll okulärbesiktning av naturreservatet, samt beskrivning och fotodokumentation av påträffade lämningar. De mättes även in med GPS. Beskrivning har skett enligt de riktlinjer som Riksantikvarieämbetet har ställt upp för registrering av fornlämningar, kulturlämningar och fossil åkermark.

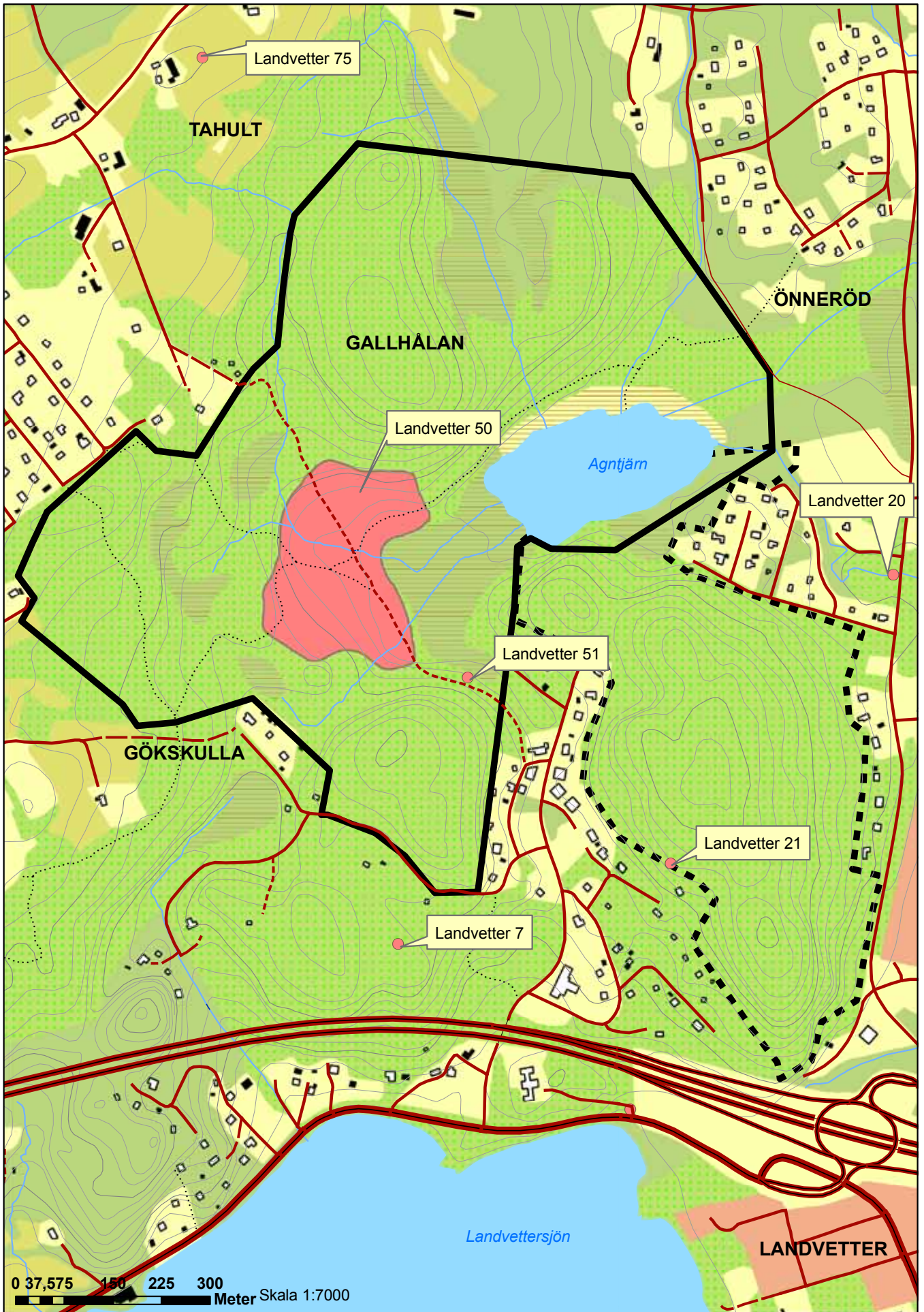
Avslutningsvis sammanställdes materialet i en digital rapport. Nypåträffade forn- och kulturlämningar kommer att rapporteras till Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Merparten av lämningarna har redan skydd enligt Kulturminneslagen, eftersom de ligger inom den fasta fornlämningen Landvetter 50.

Avgränsningar

Arkivgenomgången begränsades till de arkiv, som Bohusläns museum har tillgång till på museet eller digitalt (Riksarkivet och Lantmäteriets Arkivsök). Arkivstudier på andra platser (till exempel Landsarkivet) har inte genomförts.

Fältdokumentationen begränsades av tät växtlighet, som gjorde det svårt att beskriva, överblicka och upptäcka lämningarna.

Dokumentationen har begränsat sig till att gälla det område som Härryda kommun markerat på kartor som översändes tillsammans med önskemål om offert för uppdraget. Rapporten har strävat efter att belysa alla de platser eller företeelser, som Härryda kommun angett som intressanta.

Karta över Gallhålan naturreservat med registrerade fornlämningar. Ev. utvidgning av reservatet är markerad med streckad linje.

Kulturhistorisk bakgrund

Gallhålan är ett kraftigt kuperat lövskogsområde väster om tätorten Landvetters norra del.

Före utbyggnaden av bostäder på 1960-talet dominerades Landvetter av åkermark. Landvetters tätort har vuxit samman med Salmered och Önneröd. I nordväst ligger Tahultsåsen med sina hävdade jordbruksmarker, där det idag finns flera hästgårdar. I väster ligger Gökskulla, där äldre jordbruksfastigheter ligger bredvid nyare småhusbebyggelse.

I trakten kring Gallhålan finns sedan tidigare ett litet antal forn- och kulturhistoriska lämningar registrerade i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Inom Gallhålan naturreservat finns Landvetter 50, ett område med lämningar efter äldre tiders odling och bebyggelse.

Landvetter 51 utgörs av en uppgift om kolerakyrkogård. Enligt berättelser i trakten ska det ha legat en kolerakyrkogård eller koleragrav inom Gallhålan. Läget för begravningsplatsen är ungefärligt markerat.

Landvetter 21 ligger på Brattåsbergets västra brant, och är en gränssten som markerar gränsen mellan fastigheterna Landvetter 3:3 och 3:4.

Öster om naturreservatet finns Landvetter 20, som är en stenbro med cementdetaljer. Lämningen har sannolikt borttagits i samband med hus- och vägbyggnationer under 2000-talet.

Norr om Gallhålan, vid Tahult Mellangården, finns Landvetter 75. Detta är den ungefärliga platsen för ett fynd av en skafthålsyxa, hittad på 1870-talet. Söder om Gallhålan naturreservat finns Landvetter 7, ett röjningsröse.

I Landvettertrakten finns många välbevarade lämningar efter äldre tiders odling och markanvändning, till exempel i Tahult, Nygården, Gökskulla, Kärret, Bårhult och Fläskebo. Det rör sig om gamla åkrar, röjningsrösen, fågator, vägar och bebyggelseämningar.

Under 2000-talet har arkeologiska undersökningar bidragit med mycket ny kunskap kring förhistoriska lämningar och kring jordbrukets långa kontinuitet i området. År 2006 grävdes en medeltida smedja med

vikingatida anor ut vid Salmered (Landvetter 87). År 2007-2010 har olika arkeologiska undersökningar genomförts i Kärret, Bårhult och Fläskebo. Förutom välbevarade historiska odlingslämningar har man hittat gravar och röjningsrösen med dateringar till brons- och järnålder.

Efter anmälningar från privatpersoner i Landvettertrakten har flera fornlämningar och kulturhistoriska lämningar kunnat registreras. Bland annat har Landvetter 52 registrerats som gravfält med ett 40-tal synliga stensättningar.

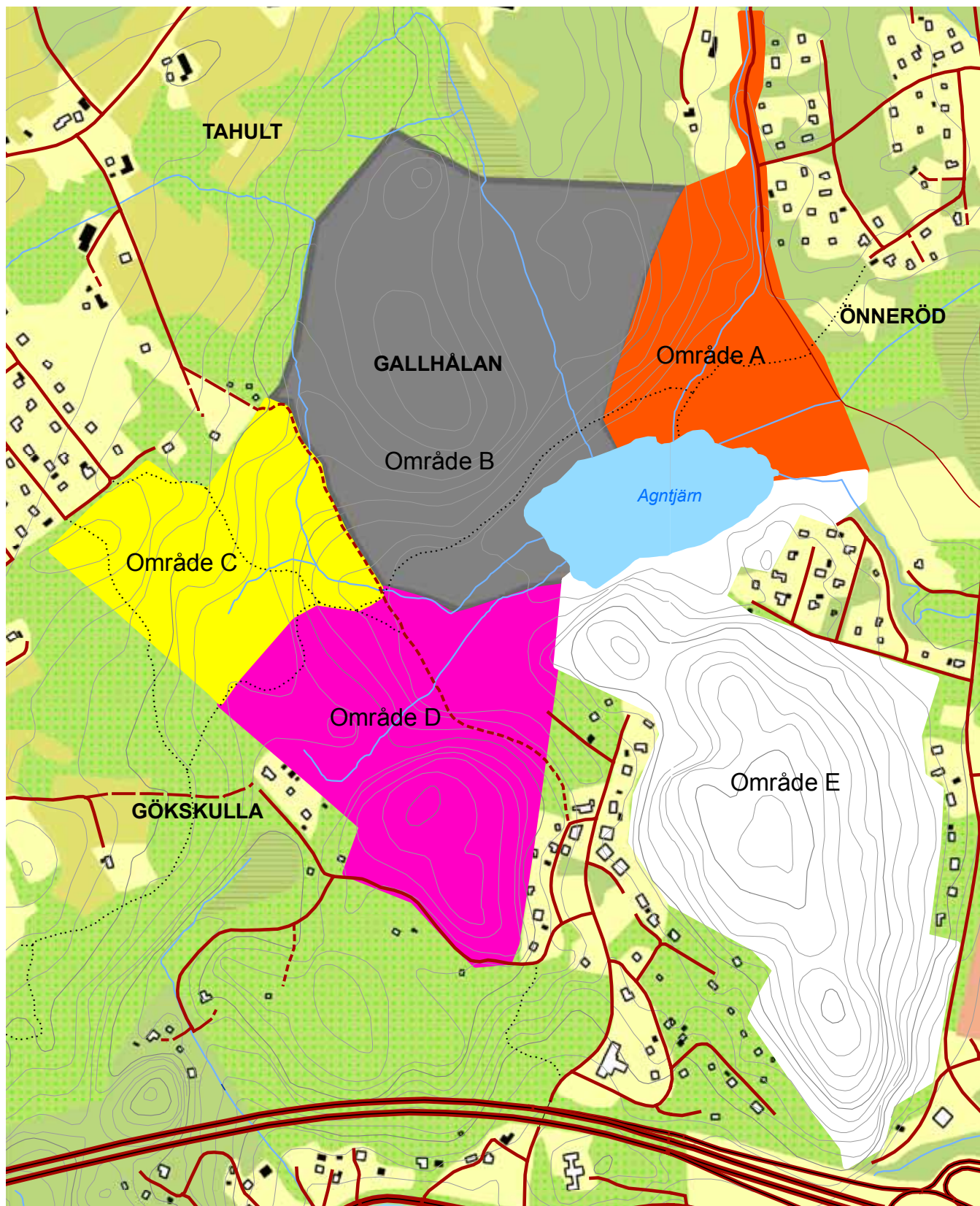
Kulturvärdena inom Gallhålan har varit kända under en längre tid. De har uppmärksammats i samband med kommunala skyddsåtgärder för Gallhålan naturvärden under 1970-talet, och även i samband med reservatsbildningsprocessen, som blev färdig 1988. Det har inte utförts några kulturhistoriska dokumentationer eller inventeringar i Gallhålan tidigare och det finns mycket lite publicerat material som berör platsen. Gallhålan nämns i boken *Bygd och människor – om socknarna Härryda – Landvetter* av Gunnar Nilsson och finns med i *Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän: Sävedals härad*.

Från och med 2010 finns Gallhålan naturreservat med som kulturmiljövårdsområde i Härryda kommuns Kulturmiljöplan. Natur- och kulturvärdena i reservatet lyfts fram i Härryda kommuns *Guide till naturen i Härryda kommun*, även den utkommen 2010.

Kulturhistoriska spår i Gallhålan naturreservat

De kulturhistoriska spår, som dokumenterades under fältinventeringen inom Gallhålan naturreservat, sträcker sig över en tidsperiod av ungefär 2500 år. För att underlätta beskrivningen har naturreservatet delats in i fem delar, område A-E, och resultaten beskrivs områdesvis.

Den antikvariska beskrivningen av de enskilda lämningarna och odlingsytorna finns redovisade i en bilaga. Som bilaga finns också två historiska kartor över Gallhålan: En geometrisk avmätning från 1701 och en ekonomisk karta från 1935.

Område A

Delområdet utgörs ett lövskogsklätt bergsparti och dess västsluttning ned mot Dammbäcken. I norr ligger Västra och Östra Dämnet, som tidigare var torpställen under Gallhålan och i söder finns låglänta partier kring Agntjärn. Den låglänta delen var tidigare odlingsmarker för hemmanen Önneröd och Salmered.

Torpställena västra och östra Dämnet

Gallhålan hade tre kända torp på 1800-talet, östra och västra Dämnet samt Vaseliden (som ligger nordost om Önneröd). Vaseliden har också kallats Jörgeliden, Jörgetorpet, eller Hjorttorpet. Alla tre torpställena friköptes under 1930-talet och styckades av från stamfastigheten. De finns kvar än idag som bostadsfastigheter.

Östra och Västra Dämnet tillkom före 1859, enligt en karta från detta årtal. Där redovisas tre byggnader på den västra sidan av Dammbäcken. I bäcken har det funnits två fördämningar för sågar och kvarnar (se nedan). Torpen har fått sitt namn efter en av dessa, och kallades från början för Dammet. Senare har namnets dialektala prägel tagits bort och ersatts med det grammatiskt korrekta Dämnet. Eftersom båda torpen ligger på bäckens västra sida, kan namnen te sig lite underliga. Det södra torpet är aningen mer västligt beläget än det norra, vilket förmodligen ligger bakom benämningarna.

Västra Dämnet nåddes tidigare via en bro (A2) över Dammbäcken. Den är av betong, men har ett stenfundament av kallmurad sten, vilket tyder på att betongbron fått ersätta en tidigare förlaga av sten eller trä.

Såg- och kvarnlämningar i Dammbäcken

I Dammbäcken finns två lämningar efter vattendrivna sågar/kvarnar (A1 och A3). Båda lägena har utnyttjats för både kvarn- och sågdrift. Den ena, A1, ligger i höjd med torpet Östra Dämnet och den andra, A3, ligger ca 40 meter söder om betongbron A2.

Vid A1 finns fragmentariska kallmurade fundament efter en byggnad. Kallmurning innebär murning utan murbruk. Bäckens kanter har förstärkts av kallmurad sten. Fördämningen har utplånats av den moderna vägöverfarten.

Enligt en muntlig uppgift fanns en tvättsten här, dit folket från Tahultsgårdarna kom för att tvätta när

Vid A3 har det legat både kvarn och såg, som hörde till Önneröd. Här syns ett kallmurat fundament efter en av byggnaderna.

vattnet tröt i Tahult. Vid dämnet fanns det alltid vatten.

Vid A3 finns rester av en sten- och jordblandad fördämningsvall på båda sidor av bäcken, men den är delvis raserad, så att den inte dämmer upp bäcken längre. Här finns också kallmurade fundament efter en byggnad.

En uppgift om kvarndrift i Dammbäcken kommer från 1743 års storskifteskarta över Tahult. Där anges att det finns en skvaltkvarn i Önneröds beteshagar, men det framkommer inte exakt var den legat. Det är dock troligt att kvarnen legat vid något av de båda kända lägena vid bäcken, eftersom det var brukligt att man återanvände samma lägen för flera generationer av kvarnar och sågar. Skvaltkvarnar hade horisontella vattenhjul, som drev kvarnstenarna. Kvarnhusen var placerade mitt över vattendraget.

Kvarn- och sågdrift har skett kontinuerligt på dessa platser under hela 1800-talet, för att sedan läggas ned före 1930-talet. 1900-talets första årtionden innebar många moderniseringar för kvarn- och sågnäringen. De anläggningar som ansågs produktiva kunde moderniseras med turbiner, ångkraft eller fördämningar av betong. De som låg vid mindre vattendrag lades ofta ned, vilket skedde med de två anläggningarna i Dammbäcken.

Äldre odlingsmarker nordost om Agntjärn

De äldre odlingsmarkerna A101, A102 och A103 är idag bevuxna med lövskog i en tidig igenväxningsfas och ingår i strövområdet inom naturreservatet.

Åkrarna har tillkommit genom utdikning av de sankna markerna kring Agntjärn. De är ett resultat av odling under slutet av 1800-talet och den första halvan av 1900-talet. Åkrarna tillhörde gårdarna Önneröd och Salmered, och deras utseende och avgränsningar motsvarar grovt förhållandet som redovisas på den ekonomiska kartan från 1935. De stigar som idag används inom naturreservatet har tidigare varit stigar som löpte mellan åkermarkerna. Partier av stengärdesgårdar kringgår åkrarna, de härrör också från samma tid.

En av de äldre åkerytorna (A100) hålls öppen, och där finns idag en grillplats. I anslutning till A100 noterades enstaka högar med odlingssten och det finns också sprängsten, som ligger ytligt i anslutning till den gamla åkerytans nordvästra kant. Enligt en karta från 1701 var marken ängsmark. Detta innebär att man skördade hö till djurens foder och efter årets sista höskörd kunde djuren beta där. Under slutet av 1800-talet var A100 betesmark och hagmark. Inte förrän under 1900-talets första del började ytan brukas som åker.

En närboende till naturreservatet berättade att det en gång funnits en badplats i Agntjärn, se markering på kartan. Denna badplats har nu fått växa igen.

I anslutning till åkermarkerna finns två fina stenplattbroar (A5 och 6) över Dammbäcken. De har tjänat som övergångar mellan åkerytorna. Den nordligaste av de två broarna (A5) har varit en övergång för en stig som löpt mellan Önneröd och Västra Dämnet.

Stenplattbro över Dammbäcken, A6.

Rest av fördämningsvallen vid A3.

Sammanfattningsvis finns det få synliga rester av åker- och ängsbruk eller markindelning från tiden före 1900 inom område A. En muntlig uppgift om att det ska ha legat ett torp inom område A har ännu inte kunnat bekräftas.

Litteratur och källor

Franzén, Britt-Marie och Lindholm, Kristina. 2000. *Agrarhistorisk landskapsanalys över f.d. Göteborgs och Bohus län*. Länsöversikt. Landskapsprojektet rapport 2000:8.

Mascher, Catharina (red). 2002. *Agrarhistorisk landskapsöversikt. Västergötland och Dalsland*. Länsstyrelsen Västra Götaland publikation 2002:14.

Molander, L och Nordell, L. 2003. *Kulturmiljöer vid vandringshinder för havsöring och lax. En inventeringsmetod för kulturmiljöer vid vattendrag*. Länsstyrelsen Västra Götaland rapport 2003:2.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän, Sävedals härad.

Lantmäteriakter

Geometrisk karta över Tahult, Önneröd m.fl. 1701.
Storskifteskarta för Tahult 1743.

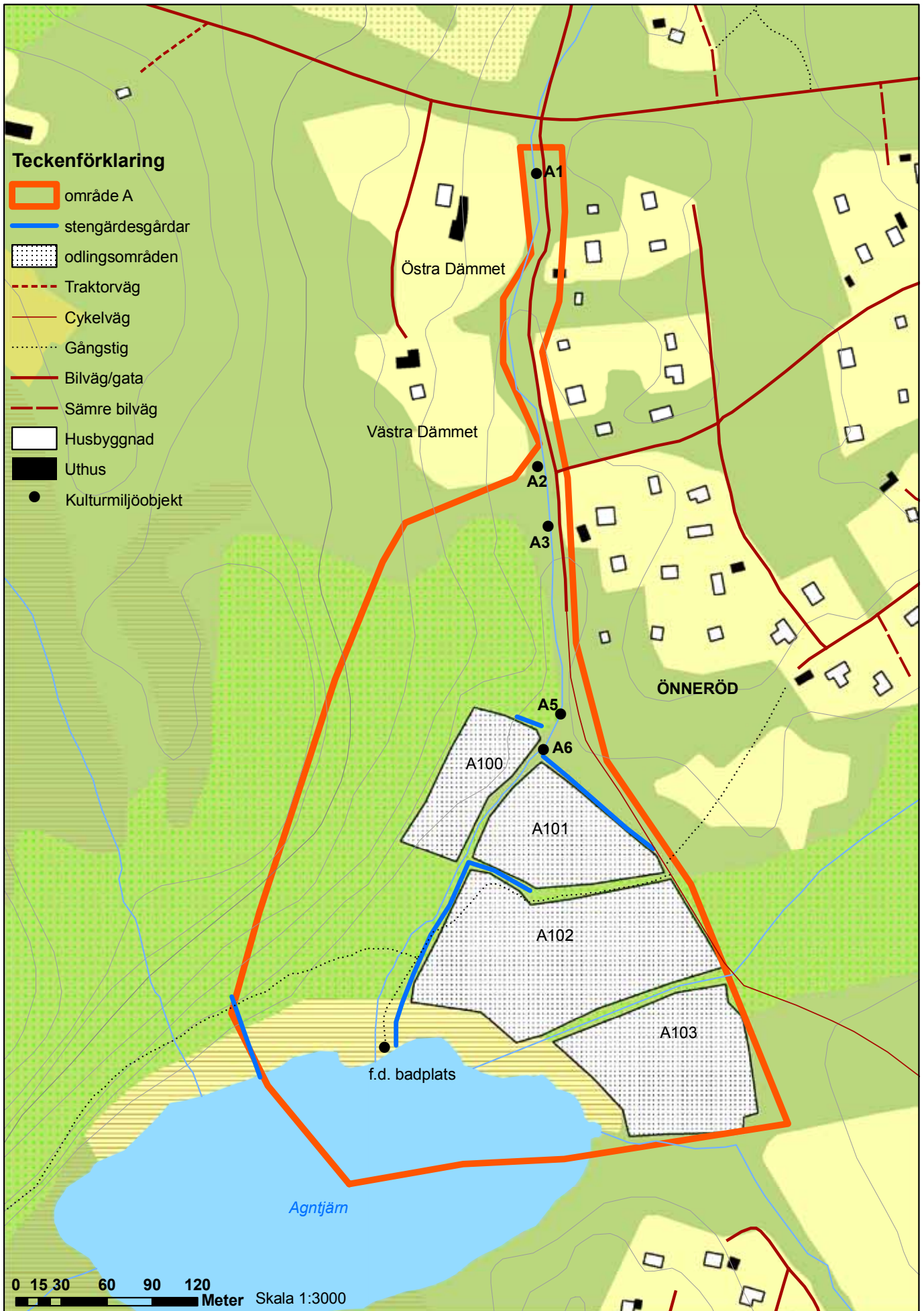
Rågångsutstakning mellan Gallhåla och Önneröd 1859.

Laga skifteskarta över Önneröd 1892.

Hemmansklyvning på Önneröd 1897.

Ekonomisk karta över Landvetter 1935.

Lantmäteriakter från 1930-talet rörande avstyckning av Västra Dämnet (1932), Vasseliden (1932) och Östra Dämnet (1937).

Område B

Område B utgörs av ett omfattande höjdområde i norr med branta sluttningar åt söder och väster. I syd och sydväst planar terrängen ut mot de sanka partierna kring Agntjärn. Område B omfattar de norra och centrala delarna av naturreservatet. Inom området finns en del av den fasta fornlämningen Landvetter 50, som utgörs av ett område med odlings- och bebyggelseämningar.

Gallhålans gamla tomt

Ca 50 meter norr om en vägkorsning i reservatets centrala del ligger ett område med husgrunder, B10. Platsen ligger inom fornlämningen Landvetter 50. Enligt fornminnesregistrets beskrivning rör det sig om en osäker husgrund. Fornminnesregistret anger att lokalbefolkningen menar att det är en torpgrund, men det föreslås att detta skulle kunna vara en lämning efter Gallhålans gamla gårdstomt. Gallhålans tomt finns markerat på en geometrisk avmätning från år 1701. Detta läge samstämmer grovt med läget för husgrunderna.

Husgrund a är den största husgrunden inom Gallhålans tomt och är svår att se i grönskan. Ringen markerar spisrösets läge och linjerna visar husgrundens kant och hörn.

Inom ett område av 40x30 meter finns fyra husgrunder (B10 a-d), samt en yta (B10e) med otydliga bebyggelse rester.

Husgrund a är en övertorvad stengrund efter en enkelstuga med rester av spisröse i dess östra del.

Husgrund b är en hästskeformad grund efter en jordstuga eller en jordkällare. I sydväst finns rester efter en kallmurad ingång.

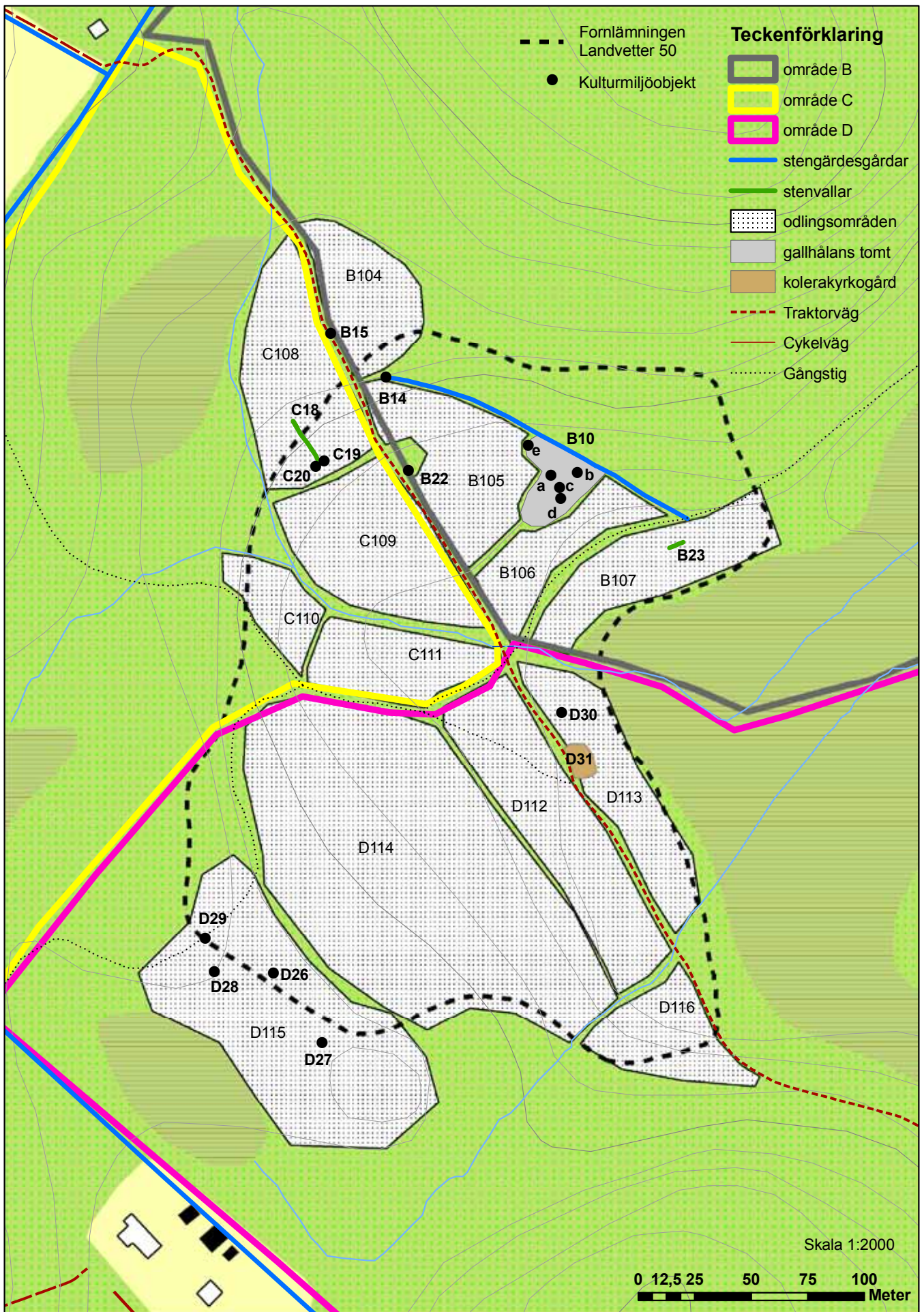
Husgrund c är en rektangulär husgrund bestående av glest lagda syllstenar. Detta är troligen grunden efter en ladugård.

Husgrund d är den delvis nedgrävda lämningen efter en jordstuga, som varit närmast rektangulär till sin form. Väggarna i nord-nordväst har varit nedgrävda och entrén har varit åt sydöst.

Yta e består av övervuxna och diffusa lämningar inom ett område av ca 10 x 6 meter. Enskilda husgrunder kunde inte urskiljas inom *yta e*. Mer om husgrunderna finns under rubriken Gallhålans historia.

Gårdstomten B10 har sannolikt varit bebyggd och brukad under en period av flera hundra år. Lämningarna är rester efter hus från olika tidsepoker, och alla hus har sannolikt inte varit i bruk samtidigt.

Med hjälp av inventeringsresultaten, historiskt kartmaterial och andra källdokument som mantalslängder, kan vi nu med stor sannolikhet bekräfta att detta är platsen för Gallhålsans gårdstomt. Gårdstomten använts åtminstone sedan 1500-talet och fram till 1800-talets mitt. En sammanställning av resultaten finns under rubriken Gallhålsans historia.

Områden med odlingsspår

Omedelbart väster om gårdstomten finns ett område med terrasskanter, röjningsrösen och åkerytor (B105), som avgränsas mot tomten med en terrasskant. Öster om tomten finns ett område med röjningsrösen (B106). Tomten ligger högre i terrängen, och det finns rester av en liten trappa, som leder ned från tomten till odlingsmarken. Utmed tomtens norra sida löper en stengärdesgård, som kan vara en rest av en äldre hägnad. I anslutning till den har det tidigare gått en väg eller stig. Stigen är övervuxen, men den kan anas bland vegetationen. Den finns också markerad på ekonomiska kartan från 1935.

Område B105 innehåller ett flertal odlingsspår, som tyder på att området varit en del av gårdens inägomark. Röjningsrösen har troligen ansamlats och byggts på under lång tid. Två röjningsrösen, B14 och B22, är särskilt stora och har lagts upp mot uppstickande bergspartier. Man har varit noga med att inte belamra odlingsbar mark med röjningssten. Norr om område B105 finns ytterligare ett område med röjningsrösen, B104. Ett av dem, B15, ligger i anslutning till vägen och påminner om en gravanläggning (röse eller röseliknande sensättning). Röjningsröseområden och

gravområden sammanfaller ofta i denna del av Västergötland, så som visats i samband med arkeologiska undersökningar i Bårhult, Kärret och Fläskebo. Ibland har man lagt upp röjningssten på befintliga gravar inom odlingsområdena, och det kan därför vara svårt att skilja de olika lämningarna åt vid en okulärbesiktning.

Söder om gårdstomten och stigen finns ett område med röjningsrösen, B107. Här finns också ca 15 meter långt röjningsröse, som påminner om en gles och krokig stengärdesgård. Detta kan kallas för en stentipp, som består av glest hopföst röjningssten. Den har möjligen uppstått när man har dragit samman material från flera äldre röjningsrösen för att frigöra större odlingsytor.

Utmarken

Höjdområdena i de norra delarna av område B uppvisar i dag få spår av brukande, men historiskt sett har de varit mycket viktiga. De räknades som utmarker och under 1600-, 1700-, och 1800-talen brukades de för bete, för att hämta ved och virke och som bär- och svampmarker. Utmarken brukades gemensamt av gårdarna Tahult, Gökskulla och Gallhålan under 1600- och 1700-talet.

Stengärdesgårdarna finns huvudsakligen i utmarksområdet. De ligger utmed fastighetsgränserna och fungerar som gränsmarkeringar. Rester av äldre hägnader, som t ex skiljt inägorna från utägorna, saknas i stort. Undantaget är stengärdesgården utmed gårdstomten B10.

Ett stort röjningsröse, B22, i anslutning till Gallhålsans åkermarker.

Bristen av stengärdesgårdar beror enligt rågångsutstakningen från 1859 på, att en präst i Landvetter på 1700-talet lät ta bort flera stenhägnader inom Gallhålan ”för sin egen bekvämlighet”. Bakom dessa ord kan flera anledningar döljas, t. ex. att man ville använda stenen som byggnationsmaterial eller att man ville underlätta framkomligheten i markerna. En annan anledning kan vara att man ville komma åt den samfällt brukade utmarken. Genom att ta bort hägnaden försvann gränsen mellan Gallhålan inägor och utmarken och området kom senare att tillhöra Gallhålan ägor.

Sammanfattningsvis innehåller område B många odlingsspår i form av röjningsrösen och åkerytor. Spåren kommer från ett jordbruk, som inte genomgått agrara moderniseringar under 1800-talets senare del och 1900-talet första hälft. Inom området finns också Gallhålan gårdstomt. Stengärdesgårdar finns främst inom utmarken i områdets norra delar.

Litteratur och källor

Franzén, Britt-Marie och Lindholm, Kristina. 2000. *Agrarhistorisk landskapsanalys över f.d. Göteborgs och Bohus län. Länsöversikt. Landskapsprojektet rapport 2000:8.* Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Gren, L. 1997. *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen.* Riksantikvarieämbetet. Borås.

Jönsson, T 1976. *Jordstugor i Sydsverige. Den ingrävda bostadens utbredning, form, funktion och konstruktion.* Folklivsarkivet i Lund.

Jönsson, T 1981. *Inte bara trollen bodde i jordhålor. Om jordstugor och jordkojor i Närke och en bit av Bergslagen.* Örebro läns museum.

Landskapsprojektets handbok, remissupplaga 1998.

Lindholm, K, med bidrag av Andersson, K. 2006. *Resandebosättningen på Snarsmon 2005.* Bohusläns museum rapport 2006:47.

Mascher, Catharina (red). 2002. *Agrarhistorisk landskapsöversikt. Västergötland och Dalsland.* Länsstyrelsen Västra Götaland publikation 2002:14. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, Sävedals härad.*

Åberg, J, Rolöf, M & Connelid, P. 2008. *Agrarhistoriska lämningar i Slamby. Det äldre odlingslandskapet i trakten kring Bårhult.* Arkeologisk utredning och landskapshistorisk analys. Bohusläns museum rapport 2008:20. *Fornsök – fornminnesregistret.*

Lantmäteriakter

Geometrisk avmätning för Tahult, Fläskebo m.fl. 1696.

Geometrisk avmätning för Tahult, Göskulla Gallhålan m.fl. 1701.

Geometrisk avmätning (koncept) för Tahult, Göskulla, Gallhålan m.fl. 1701.

Rågångsutmätning mellan Gallhåla och Önneröd 1859.

Husgrund b är delvis nedgrävd. Rester efter en kallmurad gavel sticker fram vid det stora trädet i sydväst.

Område C

Området utgörs av den västligaste delen av naturreservatet. Det präglas av lövskogsbeklädda branter, som sluttar ned mot ett vattendrag och begränsas av en grusväg i öster. De östra delarna omfattas av fornlämningen Landvetter 50.

Odlingsmarker och en grav

Direkt väster om en grusväg ligger ytan C108. Inom C108 finns röjningsrösen och två parallella, låga sten- och jordvallar med upplagd sten ovanpå. Mellan vallarna löper vad som verkar vara en hålväg. Hålvägen kan vara en äldre stig eller passage mellan åkrarna och ängarna. Vallarna kan ha uppkommit när man rensat upp en yta från äldre tiders röjningsrösen och skjutit samman materialet utmed hålvägens kanter. Ytan mellan grusvägen och hålvägen verkar ha blivit helt röjd på sten och odlingsytan förefaller ha legat här.

Vid hålvägens slut i söder ligger ett röjningsröse (C19) och ett runt gravröse med rest av kantkedja (C20). Gravröset kan komma från sen bronsålder eller tidig järnålder och det är inte omöjligt att man senare använt graven som upplag för röjningssten.

Odlingsytan C109 kunde inte besiktigas ordentligt på grund av kraftig vegetation. Avlånga åkerytor kunde anas genom växtligheten.

Inom ytan C111, söder om vattendraget, observerades inga röjningsrösen eller andra odlingsspår. Ytan var delvis igenvuxen med kraftig buskvegetation.

Odlingsytan C110 sluttar brant åt öster. Här finns röjningsrösen, som bland annat är upplagda på en berghäll eller mot träd. Här finns också många hasselstånd. Hassel var ett användbart träslag, som man kunde tillverka räfsor och andra redskap av. Materialet användes även för produktion av varor för försäljning i Göteborg.

Stengärdesgårdar

Utmed fastighetsgränserna mot Göskulla och Tahult finns stengärdesgårdar. De markerar gränserna som drogs i samband med laga skiftet under 1820-1860-talet. Se vidare under område D.

Röjningsrösen inom C110. I bakgrunden syns hasselbuskar.

Sammanfattningsvis finns äldre odlingsytor med röjningsrösen inom området. Ett gravröse har påträffats i anslutning till odlingsmark. Hasselbestånden visar på att produktion av redskap och andra produkter av hassel förekommit.

Litteratur och källor

Gren, L. 1997. *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. Riksantikvarieämbetet. Borås. *Landskapsprojektets handbok*, remissupplaga 1998. Nordell, L och Rydbom, L. 2010. *Kulturmiljöplan för Härryda kommun. Samrådshandling inför ÖP 2010*. Bohusläns museum och Härryda kommun. *Fornsök – fornminnesregistret*.

Lantmäteriakter

Enskifteskarta över Göskulla Sör- och Norgård 1822.
Enskifteskarta över Tahult 1823.
Laga skifteskartor över Tahultsgårdarna 1835-1863.

Område D

Område D utgörs av ett bergsparti och dess nordostsluttningar ned mot flackare marker vid Agntjärn. På bergspartiet i sydöst finns ett sadelläge mellan två bergsknallar. Området genomkorsas av en bäckravin. De norra och centrala delarna av område D omfattas av fornlämningen Landvetter 50.

Områden med odlingsspår

Inom odlingsytan D113, öst och nordöst om vägen, finns röjningsrösen. Här finns också en stentipp, D30, av liknande karaktär som inom område B107. Det finns förhållandevis få röjningsrösen inom D113. Detta kan bero på att delar av området varit för sankt för odling. Läget för kolerakyrkogården D31 finns också inom D113, se beskrivning nedan.

Område D112 ligger sydväst och väst om grusvägen. Dess norra del är bevuxen med träd, sly och buskar, varför ev. odlingsspår var svåra att se. Enstaka röjningsrösen med stora stenar påträffades. I de mellersta och södra delarna av D112 finns avlånga terrasserade odlingsytor. Odlingsytorna börjar redan vid vägen i nordost och klättrar sedan upp för sluttningen (D112 och D114). Röjningsrösen ligger i kanterna av odlingsytorna.

D112 är den enda odlingsytan inom Gallhålan, som finns markerad som åker på den ekonomiska kartan från 1935. Ytan avgränsas mot de andra odlingsytorna av terrasskanter.

En liten odlingsyta, D 116, ligger söder om bäcken. En terrasskant avgränsar den mot vägen. Här finns enstaka röjningsrösen.

I sadelläget högst upp på sluttningen ligger odlingsytan D115. Den avgränsas av ett höjdparti i nordväst och en mindre höjd med påföljande bäckravin i sydost. Inom sadelläget finns många röjningsrösen. Tre av rösena avviker tydligt från de övriga, se vidare nedan. Inga tydliga odlingsytor kunde urskiljas här.

Gravar

Inom D115 påträffades tre rösen, som bedöms vara gravar. Det rör sig om D26, 28 och 29. Dessa tre gravar är drygt tre meter i diameter och är 0,5-0,8 meter höga. Det som skiljer dessa rösen från röjningsrösena i närheten är att de har en rund form, att de består av ett homogent stenmaterial och att de har en välvd profil. De är också avsevärt större än

Gravröset D29 ligger i ett högt läge i terrängen.

Odlingsmarken D115 ligger på krönet ovanför nordöstsluttningen mot Agntjärn. I grönskan gömmer sig många små röjningsrösen.

Terrasserade odlingsytor vid D112. Århundraden av odling har gjort att dessa terrasskanter har bildats. Till höger i bild syns grusvägen, som genomkorsar naturreservatet.

röjningsrösen inom yta D115.

Alla tre anläggningarna har ett hål i mitten och stenfyllningen ligger vid sidan av dem. D26 är så gott som helt utplockad. Detta är ett vanligt fenomen och beror antingen på att någon konstruktion i graven (en kista eller kammare för den dödes ben eller urna) har rasat samman eller att graven blivit utsatt för plundringsförsök, något som verkar vara fallet med dessa gravar.

Baserat på gravrösenas storlek, utseende och läge i landskapet kan de grovt dateras till yngre bronsålder eller äldre järnålder, alltså tiden kring 500 f.Kr. Ytterligare en hög med sten (D27) skulle kunna ha varit ett gravröse, men det har blivit så kraftigt omplockat, att man inte med säkerhet kan säga om det är en grav eller ett röjningsröse. Lämningen är numera halvmåneformad.

Stengärdesgårdar

Stengärdesgårdar finns utmed fastighetsgränsen mellan Gallhålan och Gökskullas marker, samt vid ingången till naturreservatet från bostadsområdet Grönhult. De markerar fastighetsgränserna mellan Gallhålan, Gökskulla och Landvetter bys ägor, så som de stadfästes i samband med det laga skiftet. Det genomfördes här under 1820-talet och gärdesgårdarna byggdes sannolikt vid denna tid. Fastighetsgränserna kring Gallhålan har inte förändrats särskilt mycket sedan dess, vilket innebär att gärdesgårdarna än idag fungerar som gränsmarkeringar.

Kolerakyrkogård

Enligt uppgifter finns lämningar efter en kolerakyrkogård (D31) öster om grusvägen, som löper i nordväst-sydostlig riktning genom naturreservatets centrala del.

Området är mycket svårtolkat idag på grund av att ett 0,4 meter tjockt lager jord har påförts i en sträcka av ca 50 meter parallellt med vägen utmed dess östra sida. I det påförda jordlagret och i anslutning till dess kant finns ett tiotal rektangulära stenar av grå granit, alla ca 0,4-0,45 meter långa och 0,2-0,3 meter breda. De påträffas inom ett område av 10 x 15 meter, 8-10 meter nordöst om vägen. Inga rester efter ett staket eller mur finns på platsen och stenarna ligger inte i någon synbar ordning. Somliga är djupt nedsjunkna i det påförda jordlagret, andra är välta eller lutar.

Sammanfattningsvis uppvisar område D många

Är detta resterna efter en kolerakyrkogård?

odlingsspår, bland annat terränganpassade avlånga odlingsytor, som klättrar upp för en sluttning. Tre gravrösen har påträffats högst upp på sluttningen. Inom området finns också en förmodad kolerakyrkogård. Fastighetsgränserna markeras av stengärdesgårdar.

Litteratur och källor

- Franzén, Britt-Marie och Lindholm, Kristina. 2000. *Agrarhistorisk landskapsanalys över f.d. Göteborgs och Bohus län. Länsöversikt. Landskapsprojektet rapport 2000:8.* Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Gren, L. 1997. *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen.* Riksantikvarieämbetet. Borås.
- Landskapsprojektets handbok, remissupplaga 1998.*
- Mascher, Catharina (red). 2002. *Agrarhistorisk landskapsöversikt. Västergötland och Dalsland.* Länsstyrelsen Västra Götaland publikation 2002:14.
- Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, Sävedals härad.*
- Åberg, J, Rolöf, M & Connelid, P. 2008. *Agrarhistoriska lämningar i Slamby. Det äldre odlingslandskapet i trakten kring Bårhult.* Arkeologisk utredning och landskapshistorisk analys. Bohusläns museum rapport 2008:20.
- Fornsök - fornminnesregistret.*

Lantmäteriakter

- Enskifteskarta Gökskulla Sör- och Norgård 1822.
- Laga skifteskarta över Landvetter by 1820.
- Ekonomisk karta över Landvetter från 1935.

Område E

Området omfattar den lövskogsklädda höjdryggen Brattåsberget och sankmarkerna söder om Agntjärn. Väster om berget ligger bostadsområdet Grönhult på torpet Porsmysts marker. Öster om berget ligger Landvetter centrum.

Brattåsberget

Brattåsberget har också kallats Yxåsen och var utmärkt för Landvetter by. Berget går även under namnet Kärleksberget. Före skiftena användes marken samfällt av byn för bland annat skogsbete, virke och bränneved. I samband med skiftena på 1700- och 1800-talen delades även utmarken upp mellan byns gårdar.

På berget finns endast en stengärdesgård, som ligger på gränsen mellan Landvetter 3:3 och 3:4. Den finns redovisad på en laga skifteskarta över Landvetter by från 1834 och stengärdesgården anlades i samband med detta. Berget skiftades mellan byns gårdar redan vid storskiftet 1779-1780. Gränserna justerades dock vid det laga skiftet och stengärdesgården motsvarar både laga skiftesgränsen och dagens fastighetsgräns.

I söder ligger bergets högsta punkt. Här finns två fixpunkter, som visar att platsen använts i samband med kartering (E35). Punkterna består av stålrör som satts fast i borrhål i berget. Det ena röret omgärdas av en inristad triangel, det andra av ett inristat Y. Punkten med triangeln är en fixpunkt i ett triangelnät, som Lantmäteriet anlagt för att kartera Sverige. Y-punkten tjänade som en säkringspunkt, som man använde för att kontrollera att man fick rätt mätvärde. Dessa punkter ligger på höga berg, för att man behövde kunna se från den ena fixpunkten till den andra i terrängen när mätningarna gjordes.

Det finns en teori om att den södra spetsen av Brattåsberget varit ett lämpligt läge för en vårdkase. Det finns idag inga synliga lämningar efter en vårdkase på platsen.

Landvetter och vårdkasarna

Det gamla ordet för vårdkase, vette eller vete, finns med i ortnamnet Landvetter. Detta innebär att det i Landvetter skulle ha funnits vårdkasar som var en del av ett vårdkasesystem mellan kusten vid Göteborg och inlandet. Detta signalsystem torde ha sina rötter i tidig medeltid.

Förhållandena under sent 1600-tal beskrivs av

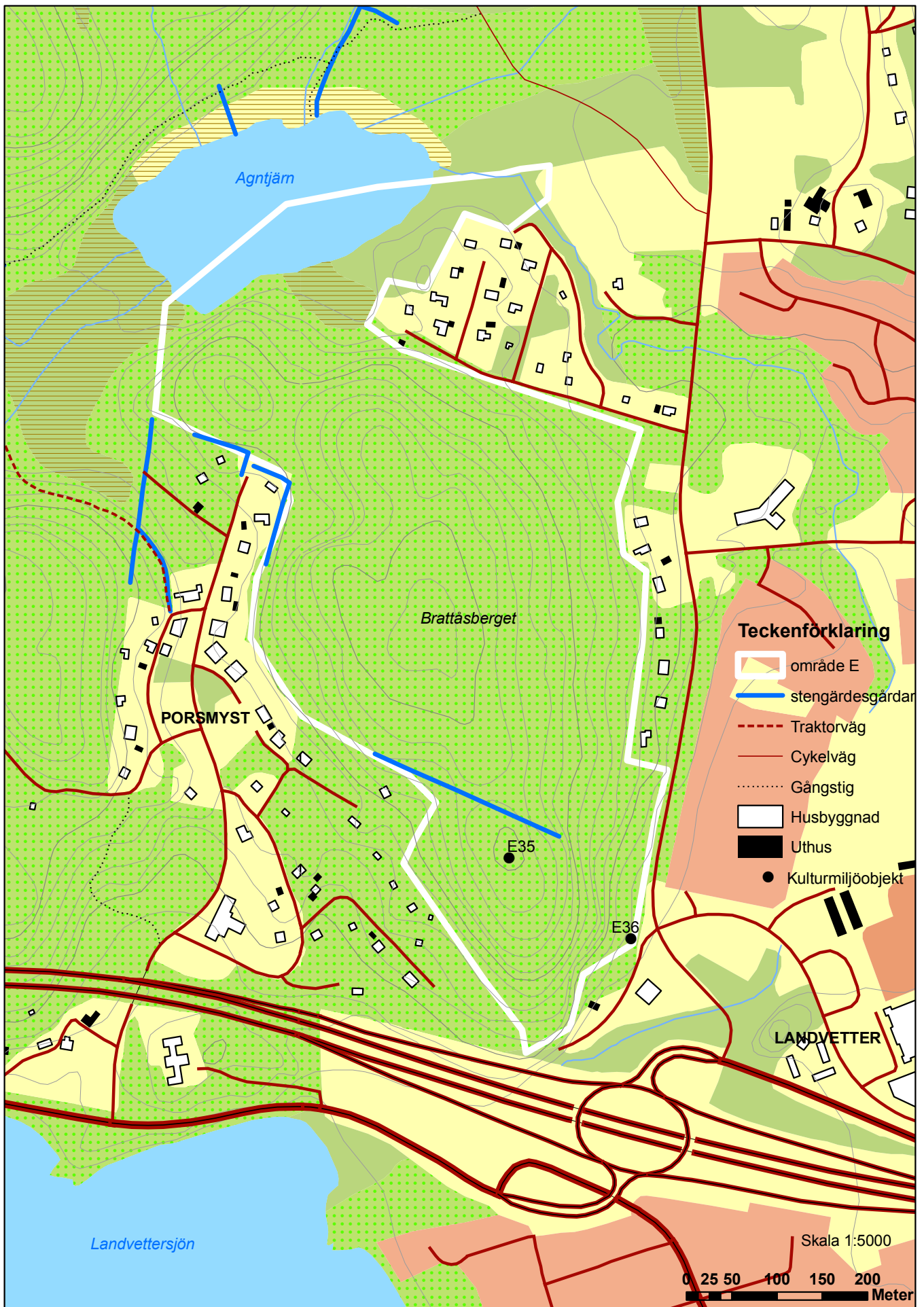
På Brattåsbergets högsta punkt finns fixpunkter för triangulering. Kanske har det legat en vårdkase här. Inga lämningar kunde upptäckas på platsen, förutom en modern rest efter en liten brasa. I bakgrunden syns en liten strimma av Landvettersjön.

Laurentius Böker, stadssekreterare och rådman i Göteborg. I ett brev daterat 1692, till Olof Rudbeck d.ä., skildrar han bland annat trakten kring Landvetter. Han beskriver hur "landvetarna" skyddade sig mot fientligt anfall genom att lägga upp stora högar med bråte på landsvägarna (detta gav sedan upphov till ortnamnet Bråta).

Vidare beskrivs att landvetarna på höga bergstoppar inom sitt område hade lagt upp stora högar med sten, som var "uppspitsade till vetlar eller vardar" och i högarnas översta spets fanns en grop, som man kunde anlägga en vårdkase i. Böker gjorde även en exkursion till Landvetter, sannolikt till bergen söder om Landvetter kyrka, men han fann terrängen alltför svårforcerad och lämnade området utan fler iakttagelser om vårdkasarna.

Det framgår av Bökers beskrivning att det funnits flera vårdkaseberg i Landvetter. Bergen söder om kyrkan och Brattåsberget är rimliga kandidater som vårdkaseberg om man ser till läge, höjd och utsikt. I dagens läge finns det dock inget som vare sig kan bevisa eller motbevisa att det legat en vårdkase på Brattåsberget.

För övrigt är det troligt att Böker beskrivit gravrösen från bronsåldern som vårdkasar. Det finns tecken som tyder på att man faktiskt anlagt vårdkasar på eller vid de högst belägna gravrösen, bland annat

Vid infarten till Landvetter centrum står denna skulptur, som föreställer en vårdkase.

utmed Bohuskusten. Dessa berg går ofta under namnet Vetteberget eller Veddeberget.

Husgrunden vid Brattåsbergets fot

I områdets södra del ligger resterna av en husgrund (E36). Inom ett område av 15 x 8 meter ligger en rektangulär husgrund av huggna stenblock. Husgrunden är mycket omrörd och skadad. Utmed gång- och cykelvägen i öster finns en stensatt kant av huggna granitblock, ca 15 meter lång. Denna kant har sannolikt utgjort tomtgränsen mot vägen mellan Landvetter by och Önneröd. Huset som en gång stått här anlades förmodligen under 1900-talets första del. Det finns med på den ekonomiska kartan från 1935, men är borta på den ekonomiska kartan från 1973.

Utmed cykelbanan ligger en låg stenvmur av granitblock.

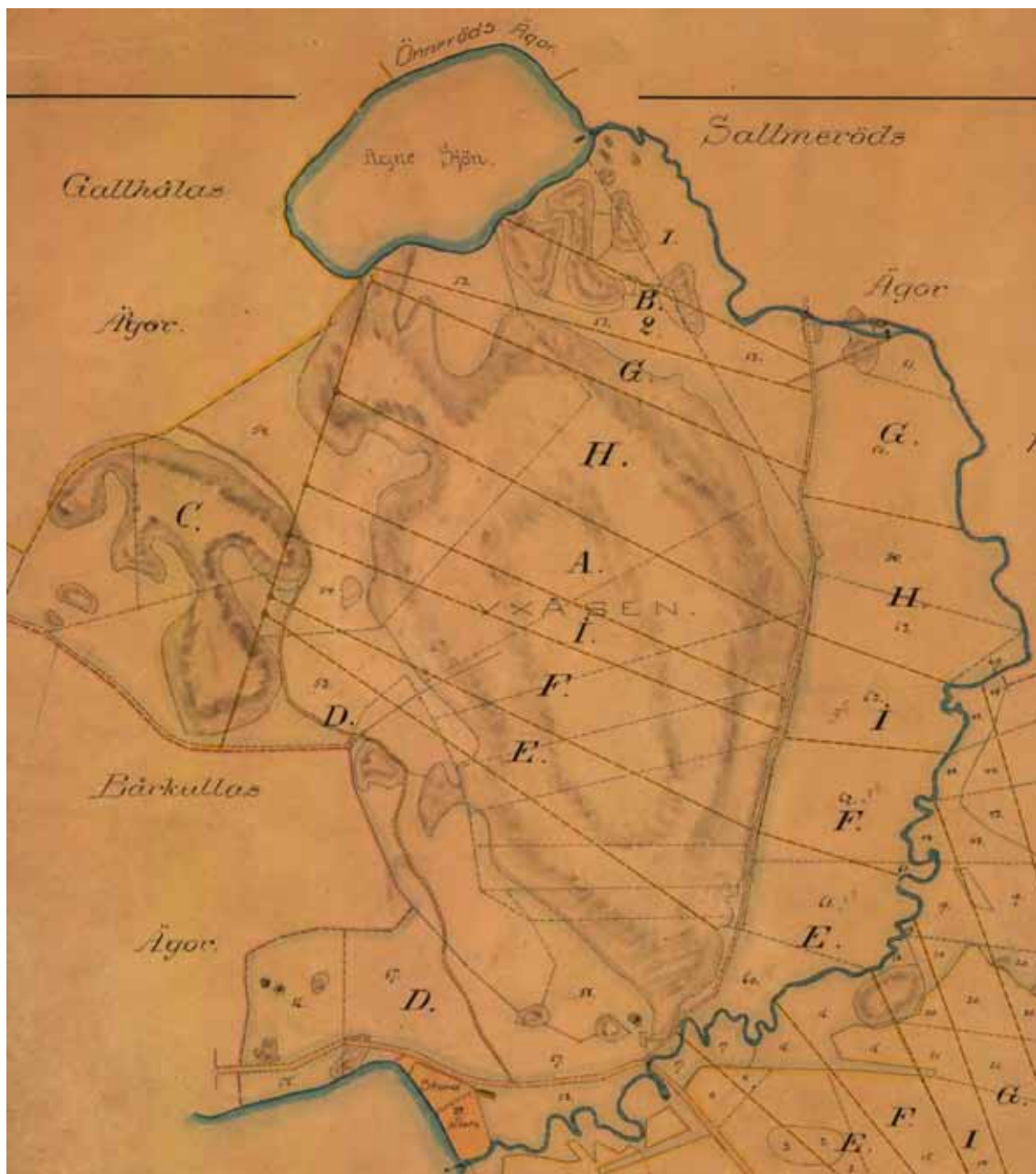
Stengärdesgårdar vid Porsmyst

Väster om Brattåsberget ligger ett bostadsområde, som kallas för Grönhult. Här låg tidigare torpet Porsmyst. Stengärdesgårdarna som kringgärdade torpets odlingsmarker ligger fortfarande kvar, och tjänar numera som avgränsningar mellan villatomter. Delar av stengärdesgårdarna har hamnat under bebyggelsen. En bit av grusvägen in mot naturreservatet är kantad med en stengärdesgård. Denna väg ledde från Landvetters by via Porsmyst och Gallhålan till Tahult.

Område E uppvisar få spår av brukande. Stengärdesgårdar utmed tomter och fastighetsgränser finns bevarade. Fixpunkter från karteringar finns bevarade, samt resterna efter en husgrund från 1900-talet. Att Brattåsberget varit vårdkaseberg är inte omöjligt, men har ännu inte kunnat bevisas.

Stigen slingrar fram över Brattåsberget och korsar bergets enda stengärdesgård.

Litteratur och källor

Fröding, H. 1921. Laurentius Bökers brev till Olof Rudbeck. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift*. Göteborg.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, Sävedals härad.

Lantmäteriakter

Enskifteskarta över Gökskulla Sör- & Norgård 1822.

Storskifteskarta över Landvetter by 1779.

Laga skifteskarta över Landvetter by 1834.

Ekonomisk karta över Landvetter från 1935.

Ekonomisk karta över Landvetter från 1973.

Detalj ur laga skifteskartan över Landvetter by 1820. Bergets enda stengärdesgård markerar fortfarande fastighetsgränsen mellan fastigheterna E och F (två hemmansdelar i Landvetter by). Utmed bergets östra sida löper en väg mot Salmered. På den östra sidan slingrar vägen mot Gallhålan genom det område som idag kallas för Grönhult. Torpet Porsmyst har inte anlagts vid tiden för kartans upprättande. Ur Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Gallhålan historia

Forntid

De äldsta tecknen på mänsklig närvaro i området är gravar från bronsålder eller äldre järnålder. Gravarna består av runda rösen av sten. Tre av rösena (D 26, 28, 29) är belägna på en åsrygg med utsikt över sluttningarna ned mot Gallhålan. Ett röse (C20) ligger lägre i terrängen, strax ovanför odlingsmarkerna kring en bäckravin.

Gravarna berättar för oss att området varit brukat av människor för ca 2500 år sedan. Arkeologiska undersökningar i området och upplysningar från ortsbefolkningen om förekomst av förhistoriska gravar hjälper oss att få en tydligare bild över Landvetters förhistoria.

Höjdpartierna utmed Fläskebo, Bårhult, Kärret, Nygården, Gallhålan och Tahult har varit bebodda under bronsålder och järnålder. Vi vet också att man ägnat sig åt någon form av jordbruk, eftersom röjningsrösen i Fläskebo har kunnat dateras till bronsålder. Boskapskötsel har troligen också förekommit. De förhistoriska boplatserna, gravarna och odlingsområdena sammanfaller till viss del med historiskt åkerbruk, vilket gjort att det varit särskilt svårt att identifiera de förhistoriska lämningarna bland odlingsrester från yngre tidsperioder.

I Gallhålan finns det sannolikt fler förhistoriska gravar, som ligger dolda av yngre röjningsrösen. Kanske finns också boplatslämningar i marken, som inte är synliga ovan jord. Vi kan alltså förvänta oss förhistoriska lämningar i anslutning till de historiska odlingsmarkerna, men förmodligen i högre lägen, eftersom Agntjärn med omkringliggande våtmarker hade en större utbredning än idag under bronsålder och äldre järnålder.

Ett av Gallhålan gravrösen, D26. Röset har blivit kraftigt omplockat och har kanske använts som ett jaktskydd.

Vid Salmereds gård har en smedja från 1200- och 1300-talen, men med rötter i vikingatid hittats. Den grävdes ut av Riksantikvarieämbetet UV Väst år 2006. Där bearbetades råjärn till en produkt som kunde smidas till olika verktyg. Kanske bidrog omkringliggande gårdar till verksamheten, till exempel med järnhaltig rödjord, ved till träkol eller arbetskraft.

Medeltid och 1500-tal

Förmodligen etableras gården Gallhålan redan under medeltid. Ända sedan första gången Gallhålan dyker upp i jordeböckerna år 1550 har den varit en ensamgård om ett mantal, och var inte en del av en by. Gården har legat ganska isolerat i en sänka, omringat av höga bergssluttningar. Ortnamnet anses komma från hur gården ligger i landskapet: i en sänka med goda akustiska egenskaper. Gall, eller gäll, har här betydelsen ”starkt ljudande”.

Flera av odlingsområdena i Gallhålan ligger ordnade i avlånga åkerytor på terränganpassade terrasser (exempelvis inom D112 och D114). Terrasskanterna är ofta höga och de har bildats genom långvarigt brukande. Det är möjligt att vissa av odlingsytorna, som man fortfarande kan se i terrängen, röjdes fram för odling under medeltiden.

1600-tal

Detta århundrade var en turbulent tid med många krig, som tärde hårt på befolkningen. Redan från 1625 finns anteckningar i jordeböcker om att delar av Gallhålan legat öde.

Från detta århundrade finns dock mantalslängder, som gör Gallhålan historia mer konkret. Från och med 1642, som är mantalslängdens första år, finns Gallhålan upptagen som en gård om 1 mantal. Detta innebär också att åbon (personen som ägde eller brukade gården) betalat skatt detta år. De första åren under 1640-talet står det bara Gallhålan i längden, men 1646 står det ”Enkian i Gallholan”. Från och med detta år framgår det att en änka som äger Gallhålan, men vad hon hette eller om hon hade några barn framgår inte. Först 1661 finns ett namn efter ”enkian”, men det är svårt att utläsa vilket namn det är. Eventuellt står det Hierträ. 1664-1666 kallas hon för Gunela eller Gunila.

År 1667 försvinner änkan ur mantalslängden, hon har troligen dött och det finns ingen som kan ta över efter henne. Gallhålan beskrivs som ”öde” eller ”obesutten”. Ingen skatt betalades då för hemmanet.

En historia från bygden (Bygd och människor – om socknarna Landvetter och Härryda) gör gällande att det varit pest i socken och att alla i Gallhålan hade strukit med. Ingen vågade gå dit, förutom prästen, som hittade gårdsfolket döda i storstugan. Bara en liten flicka på tre eller fyra år hade överlevt och hon fick följa med prästen hem för att bo i prästgården. Det berättas också att prästen tog gården Gallhålan för besväret och att Gallhålan var kyrkojord ända sedan dess. Man vill placera historien i 1300-talet, under digerdödens härjningar.

Om historien är sann vet vi inte, men det är möjligt att Gallhålan drabbades av en epidemi på 1660-talet, som lämnade gården utan ägare eller brukare. Även andra gårdar lades öde under 1600-talets sista decennier, t ex Nygården, Lilla Håltet, Lunkeliden och flera av gårdarna i Landvetter by. Under stora delar av de följande århundradena brukades Gallhålans mark av prästgården, som också kunde tillgodogöra sig avkastningen. Gården gick inte över i prästgårdens ägo, som sägnen gör gällande, utan förblev ett kronohemman.

En annan förklaring till varför så många gårdar lades öde kan vara att skattetrycket var hårt på folket under krigsåren på 1600-talet. Många hade inte råd att bo kvar på sina gårdar, utan fick lämna dem. Att en gård stod öde kunde innebära att en granngård brukade jorden eller att gårdarna i byn brukade området som gemensam betesmark.

Under återstoden av 1600-talet brukas Gallhålan av prästgården. En karta från 1696 visar att Gallhålans äng sambrukas med Tahults äng och det finns ingen hägnad mellan ägorna. Denna företeelse kallas för gärdeslag. Det är inte fastställt var gårdstomten låg, men det är troligt att det rör sig om samma läge som under 1700-talet (B10).

1700-tal

En geometrisk karta från 1701 är den äldsta kartan över Gallhålans marker. Den visar vart gårdstomten ligger och hur markerna används vid tiden för kartans framtagande. Det framgår att Gallhålan är en kronoödegård som endast brukas för höskördar. Inom dess ägor finns skogsmarker där man kan ta ved till bränne. Ägorna beskrivs som ganska dåliga, mest bestående av ”avsids land samt oduglig mark af grofft höö...”

Gårdstomtens läge på kartan är ungefär detsamma som platsen med husgrunder inom Gallhålan, B10. Generellt sett brukar gårdstomterna ligga på ungefär samma plats före skiftena. Samma sak har troligen gällt för Gallhålan. Däremot har byggnaderna bytts ut och fått nya placeringar inom tomten.

Kartan visar att fastighetsgränserna mot Gökskulla, Tahult och Önneröd då låg på ungefär samma ställen som idag. Utmed berget norr om gårdstomten finns en stengärdesgård. Enligt kartan utgörs bergsområdet av ”fällis uthmarck”, d.v.s. samfällt ägd utmark.

Utsnitt ur en geometrisk karta från 1701. Gallhålans marker och Agntjärn syns på den högra delen av kartan. Det lilla huset med bokstaven E är markeringen för Gallhålans tomt. Till vänster syns granngårdarna på Gökskulla.

Ur Lantmäteristyrelsens arkiv.

Mantalslängderna visar att prästgården fortfarande brukar marken år 1701.

År 1715 redovisas en åbo vid namn Lars på Gallhålan och år 1718 heter åbon Biörn. I längden finns en indikation på att Gallhålan år 1718 är knuten till prästgården, dock oklart på vilket vis.

År 1720 är Gallhålan öde igen och under 1720-talet tar prästgården över brukandet av gården på nytt. Prästgården förblir nu brukare av Gallhålan framgent, och gården beskrivs som öde och obesutten. Under första halvan av 1700-talet är många hemman obesuttna i socknen. Förutom Gallhålan, Lilla Håltet, Nygården och Lunkeliden är även två gårdar på Skalmeröd och en gård i Snåkeröd öde.

Även om Gallhålan var s.k. obesutten, kunde det finnas människor som bodde på gården ändå. Fram till 1757 har vi inga uppgifter om detta, men från och med detta år vet vi att husmannen Anders Swensson och inhysesshjonet Börta levde i Gallhålan.

En husman var en obesutten, ofta fattig, person, som bytte sin arbetskraft mot livsmedel eller uppehälle. Anders och Börta kan sägas vara inhysta i Gallhålan av prästen i Landvetter. I gengäld arbetade Anders, och kanske även Börta, i jordbruket. De tog förmodligen hand om Gallhålans jordbruk för prästgårdens räkning. Husmannen Anders beskrivs som fattig och Börta ”har ett litet barn att sköta”, står det i mantalslängdens marginal.

I mantalslängden framgår det att husmannen Anders var gift, men frun tas inte upp i längden. År 1770 nämns Anders båda döttrar, Britta och Catrina. Alla beskrivs som sjuka och utfattiga. År 1785 har Anders dött, så nu får husmansänkan Karin plats i längden. År 1789 har en ny husman, Olof Andersson med familj, flyttat in i Gallhålan. Vad som blev av Karin, Britta och Catrina får vi inte veta.

Vid 1700-talets slut bor det två husmän, Jon Pärsson och Olof Andersson, med sina familjer i Gallhålan. Båda husmännen anses som utfattiga.

Gallhålan blev under 1700-talet en plats där prästgården upplät husrum åt människor som var fattiga, sjuka eller som på andra sätt hade svårt att försörja sig. Under 1700-talet fick fattiga inte flytta från socknen, utan var utlämnade till den ev. hjälp man kunde få i hemsocknen. Prästen tog sitt

ansvar genom att låta dem leva i Gallhålan, men förmodligen fick de betala ”hyra” till prästgården genom dagsverken eller liknande.

Symptomatiskt för dem som bor i Gallhålan är, att de beskrivs som fattiga när de flyttar dit. Efter några år i Gallhålan är de utfattiga. Dessa obesuttna bodde på någon annans mark, och vi vet inte hur mycket de fick ta del av skörden från Gallhålans marker. Gallhålan verkar ha ansetts ha dålig och mager jord med låg avkastning, så det blev nog inte mycket kvar för husmännen och deras familjer. Kanske fanns det också en trädgård för bland annat kålodling invid gårdstomten.

1800-talet

Eftersom Gallhålan är en ensamgård, som aldrig haft fler än en brukare, finns det ingen anledning att skifta dess marker. Detta innebär att det tyvärr inte finns några skifteskartor över Gallhålan, och inte heller finns Gallhålan med, då socknens gemensamt ägda marker skiftas år 1848. Gallhålan hanteras ibland tillsammans med prästgårdens marker, ibland som en självständig enhet.

Mantalslängderna fortsätter dock att berätta om Gallhålan. Husmännen Jon Pärsson och Olof Andersson bor kvar, och år 1803 får vi veta att Olof är 54 år och Jon är 58 år. År 1806 får Gallhålan sin första kända torpare, Nils Martinsson med fru. Husman Olof försvinner ur längden år 1807, men hans änka och barn verkar bo kvar. Måns Nilsson tar över som torpare år 1809, han kan vara Nils Martinsson son. Husman Jon går ur tiden efter 1815, mot slutet står han upptagen som fattighjon tillsammans med ”enkan Börta”. Endast torparen och hans fru betalade skatt med 8 skilling per person och år. De andra var skattebefriade på grund av fattigdom.

Fram till år 1820 kan vi följa de boende i Gallhålan i mantalslängden. Förutom torparen Måns och hans familj, bor flera inhysesshjon i Gallhålan. Här nämns änkan Karin med sonen Petter, som tigger för sitt uppehälle. Änkan Elin är fattighjon och pigan Anna är 23 år och tiggare. Lösdrivaren Olaus finns bara med i längden vid ett tillfälle, år 1818. Barnen tas bara med i längden i sällsynta fall, så hur många barn som bor i Gallhålan vid denna tid vet vi inte.

Eftersom inga andra huslämningar har hittats inom Gallhålans marker får vi anta att torparfamiljen och fattighjonen bodde på gårdstomten. Husgrunderna på tomten stämmer väl överens med uppgifterna i

mantalslängden. De husgrunder, som är synliga idag, kommer troligen från 1700- och 1800-talet och tyder på knapra förhållanden. *Husgrund a* kan vara en enkelstuga, indelad i kammare och kök. Hustypen var vanlig hos torpare och backstugusittare. *Husgrund c* med sina syllstenar är sannolikt resterna efter en ladugård. *Husgrund d* är lämningen efter en jordstuga. Den är ca 4x4 meter och det finns inrasad sten inne i strukturen. Ingångsgaveln vetter mot sydost. Detta kan ha varit en bostad för några Gallhålan's inhyses-hjon. *Husgrund b* kan också vara en jordstuga, men eftersom den är mindre och smalare än husgrund d är det inte omöjligt att det varit en jordkällare.

Jordstugor var delvis ingrävda i sluttningar för att spara byggnadsmaterial och för att ta tillvara jordens isolerande egenskaper. Jordstugorna var små och hade oftast kvadratisk form. Långsidesväggarna och gavlarna var byggda av kallmurad sten eller av träplankor eller både ock. Ingången skedde via den fria gaveln, som ofta låg orienterad så, att man får in så mycket ljus och värme som möjligt. Fönster kunde finnas i de delar som stack upp ovan jord eller i dörren. Jordstugor finns belagda sedan 1600-talet, de flesta kända jordstugorna är från 1700- och 1800-talen. Jordstugor kan ligga för sig själva på allmän mark, eller kan ligga flera tillsammans.

Jordbruksmarkerna kring Gallhålan fortsätter att bli brukade, förmodligen av Gallhålan's torpare och inhyses-hjon för prästgårdens räkning. Det finns tecken på att jordbruket rationaliserades genom att man rensade odlingsytor från sten eller föste ihop mindre röjningsrösen till stentippar (exempelvis inom B107, C111, D113).

Inom bland annat C110 och D112 och 114 växer hasselbuskar. De är ett tecken på att man använde

hassel för att göra redskap och annan utrustning, som kunde användas på gården eller säljas i Göteborg. Överhuvudtaget var trähantverk en viktig bisyssla till jordbruket i Härryda kommuns socknar under 1800- och tidigt 1900-tal.

Vi vet inte när man upphör att bo på Gallhålan's tomt, men det är troligt att det sker under 1800-talets mitt. Från 1860 till år 1900 finns tre torparfamiljer under Gallhålan i registren över födda, döda och vigda. De bor på torpen Östra och Västra Dämnet, som tas upp kring 1800-talets mitt och på torpet Vaseliden. Tillsammans utgör de befolkningen på Gallhålan's ägor under återstoden av 1800-talet.

Det finns uppgifter om att det funnit en begravningsplats för kolerans offer inom Gallhålan. Platsen som utpekats har fått beteckningen D31 och ligger inom odlingsytan D113. Dessa uppgifter har inte gått att vare sig bekräfta eller vederlägga. Ingen kolerakyrkogård nämns i det källmaterial som undersökningen haft till sitt förfogande.

I fornminnesregistret finns en uppgift om kolerakyrkogård eller koleragrav (Landvetter 51). Uppgiften baserar sig på ”berättelser i byn” och platsen för lämningen är ungefärligt angiven. Läget ligger ca 200 meter sydost om det läge som angivits av Härryda kommun. På denna plats finns inga synliga lämningar.

Koleran drabbade Landvetter socken under 1850-talet, då fem stadssoldater ska ha dött i sjukdomen. År 1866 dog fem personer från Tahult och Salmered, enligt socknens dödbok från samma år. Kolera är en smittsam tarmsjukdom med ett häftigt förlopp. Bakterierna sprids genom avföring och förorenat vatten och den drabbade kan insjukna inom några

En av odlingsytorna inom D114. Åkrarna har legat på terrasser, som klättrar upp för sluttningen. Utmed odlingsytornas kanter ligger röjningsrösen.

timmar, men vanligen är inkubationstiden 1-3 dagar. Häftiga diarréer med uttorkning och feber som följd slutar ofta med döden. På grund av att sjukdomen var så smittsam och att så många dog på kort tid, valde man att anlägga särskilda begravningsplatser, gärna långt bort från byar och allmänna samlingsplatser.

Vissa kolerakyrkogårdar är omgärdade med murar eller staket och det kan finnas kors och stenar med eller utan inskriptioner. Det förekommer också att dessa kyrkogårdar är helt omärkta. Det är vanligt att minnesstenar, tavlor eller staket satts upp långt senare av hembygdsföreningar eller andra. Många kolerakyrkogårdar i Sverige har grävts bort eller byggt över.

På den anvisade platsen finns idag ett tiotal mindre stenar utan inskription, som ligger nedsjunkna i jorden utan synlig ordning. Det är inte röjningssten och denna typ av stenblock har inte iakttagits på någon annan plats i området. Ett påfört jordlager utmed grusvägen ligger delvis ovanpå stenarna, vilket försvårar förståelsen av platsen.

Vad som talar för att det legat en begravningsplats här är att platsen ligger avsides, men är ändå lätt att nå från Tahult och Salmered, där epidemin slog till 1866. Om Gallhålan inte längre var befolkad vid denna tid var dalgången dessutom obebodd. Marken saknade formell ägare, men prästgården brukade den och hade inflytande i vad den skulle användas till.

Det som talar emot kolerakyrkogården inom Gallhålan är att den utvalda platsen lätt blir sank och fuktig.

Delar av D112 var åker på 1930-talet och hålls öppen än idag. Ytan är en del av systemet av äldre odlingsytor, men var den enda som var stor nog att brukas in på 1900-talet.

Man föredrog att begrava de döda i torr sandjord, eftersom liken då snabbt förmultnade. I fuktig mark eller lerjord tar denna process betydligt längre tid. Om närliggande marker i Gallhålan fortfarande odlades vid denna tid, är det inte troligt att man skulle förlägga en begravningsplats för koleraoffer där. Landvetters hembygdsförening känner inte till några uppgifter om kolerakyrkogården och är tveksam till om det legat någon sådan i Gallhålan.

1900-talet

När vi går in i 1900-talet är torpen Östra och Västra Dämnet, samt Vaseliden befolkade, medan Gallhålan gårdstomt är obebodd. Bruket av markerna avtar och på 1930-talet finns det bara en brukad åker inom Gallhålan (D112). Däremot dikas markerna öster om Agntjärn ut, och Önneröds- och Salmeredsbönderna anlägger nya åkrar där.

Vid 1900-talets mitt finns det en badplats vid Agntjärn, som kallas för Stora Badlandet.

Landvetter står inför stora förändringar med byggnation av stora områden med radhus, villor, och hyreshus. Utbyggnaden av riksväg 40 gör det lättare och snabbare att resan till Göteborg eller Borås, men samhället Landvetter delas i två delar. Kyrkan och Landvetters by hamnar söder om motorvägen. Utbyggnaden av bostäder fortsätter i snabb takt, särskilt på den norra sidan om motorvägen.

Gallhålan förblir mer eller mindre opåverkad av detta. Fastigheten övergick i kommunens ägo och det natursköna området blev populärt för friluftsliv och ridning. Gallhålan höga naturvärden med bland annat ekskog uppmärksammades och 1988 bildades naturreservatet. Än idag är Gallhålan fortfarande ett populärt tätortsnära naturområde för motionärer i alla åldrar.

Åtgärdsförslag

Alla åtgärder för att främja kulturmiljön i Gallhålan bör ske med yttersta respekt för naturvärdena. Även eventuella naturvårdande åtgärder bör ske utan att kulturvärdena skadas. Ett nära samarbete mellan natur- och kulturmiljövården beträffande ev. åtgärder inom reservatet skyddar värdena och leder till bättre förståelse för miljön som helhet.

Gallhålan historiska odlingslämningar har varit kända i många år och de blev upptagna i fornminnesregistret 1989 som den fasta fornlämningen Landvetter 50. I samband med denna dokumentation kommer uppgifterna i fornminnesregistret att uppdateras. Gränserna för fornlämningen kommer att justeras något. De nypåträffade forn- och kulturlämningarna (gravrösen, stenplattbroar mm) kommer att nyregistreras i fornminnesregistret.

Det är bra att hålla i minnet att många av lämningarna i Gallhålan är fasta fornlämningar. Detta innebär att lämningarna är skyddade enligt Kulturminneslagen och tillstånd från Länsstyrelsens kulturmiljöenhet kan krävas inför ev. åtgärder av olika slag inom naturreservatet.

Att lyfta fram ett antal av Gallhålan kulturvärden vore ett bra sätt att öka kunskapen om hur man levde i trakten i äldre tider. Dessutom kan detta ge besöket i naturreservatet en extra dimension.

Förslagsvis kan Gallhålan gamla tomt (B10) med omkringliggande odlingsmarker representera kulturvärdena i reservatet.

Nedan listas åtgärder som kan användas för att tillgängliggöra platsen. Givetvis är förutsättningen att åtgärderna kan genomföras på ett sådant sätt så att naturvärden såsom växtlighet och djurliv inte skadas.

- Stigen utmed stengärdesgården som leder förbi gårdstomten kan tas fram. Stigen var i bruk på 1930-talet och den förbinder två av naturreservatets huvudleder. Besökaren leds på ett naturligt sätt förbi gårdstomten.
- Gallhålan gårdstomt kan förses med en skylt, som berättar om Gallhålan historia och om naturvärden i äldre odlingslandskap.
- Om det kan ske utan skada för naturmiljön, skulle en försiktig gallring av buskar och sly på gårdstomten vara positiv. Husgrunderna skulle bli lättare att se och förstå. Dessutom kan växtligheten innebära att risken för skador på grunderna ökar.
- Avverkning och/eller gallring kan vara positivt för de kulturhistoriska odlingsytorna. Detta förutsätter att avverkningen sker på ett skonsamt sätt och att markberedning och återplantering inte sker.
- Att landskapet hålls öppet är generellt sett positivt både för bevarandet och för förståelsen av forn- och kulturlämningarna.
- Information om Gallhålan naturreservat sprids idag genom Härryda kommuns och Länsstyrelsens hemsidor. Förslagsvis kan dessa kanaler också användas för att nå ut med information om Gallhålan historia och kulturmiljövården.
- I den reviderade skötselplanen bör fornlämningarna tas med och lämplig skötsel föreslås.

Referenser

Litteratur

- Franzén, B-M och Lindholm, K. 2000. *Agrarhistorisk landskapsanalys över f.d. Göteborgs och Bohus län. Länsöversikt*. Landskapsprojektet rapport 2000:8.
- Fröding, H. 1921. Laurentius Bökers brev till Olof Rudbeck. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift*. Göteborg.
- Gadd, C-J. 2000. *Den agrara revolutionen 1700-1870*. Det svenska jordbrukets historia band 3. Borås.
- Gren, L. 1997. *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. Riksantikvarieämbetet. Borås.
- Hammarskiöld, H, Theorell, A & Wästberg, P. 2001. *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*. Värnamo.
- Hellspong M, och Löfgren, O. 1987. *Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Lund.
- Härryda kommun. 2007. *Gallhåls naturreservat*. Broschyr.
- Härryda kommun. 2010. *Guide till naturen i Härryda kommun*.
- Jarlert, A. 2001. *Sveriges kyrkohistoria. Band 6. Romantikens och liberalismens tid*. Trelleborg.
- Jönsson, T 1976. *Jordstugor i Sydsverige. Den ingrävda bostadens utbredning, form, funktion och konstruktion*. Folklivsarkivet i Lund.
- Jönsson, T 1981. *Inte bara trollen bodde i jordhålor. Om jordstugor och jordkojor i Närke och en bit av Bergslagen*. Örebro läns museum.
- Landskapsprojektets handbok, remissupplaga* 1998.
- Lindholm, K, med bidrag av Andersson, K. 2006. *Resandebosättningen på Snarsmon 2005*. Bohusläns museum rapport 2006:47.
- Lindman, G m.fl. 2007. *Smedjan i Salmered. En medeltida smedja i Landvetter*. UV Väst rapport 2007:6.
- Mascher, Catharina (red). 2002. *Agrarhistorisk landskapsöversikt. Västergötland och Dalsland*. Länsstyrelsen Västra Götaland publikation 2002:14.
- Molander, L och Nordell, L. 2003. *Kulturmiljöer vid vandringshinder för havsöring och lax. En inventeringsmetod för kulturmiljöer vid vattendrag*. Länsstyrelsen Västra Götaland rapport 2003:2.
- Myrdal, J. 1999. *Jordbruket under feodalismen 1000-1700*. Det svenska jordbrukets historia band 2. Borås.
- Nilsson, G. 1977. *Bygd och människor. Om socknarna Härryda – Landvetter*. Linköping.
- Nordell, L och Rydbom, L. 2010. *Kulturmiljöplan för Härryda kommun*. Samrådshandling inför ÖP 2010.
- Nordisk familjebok*, utgiven 1904 och 1911.
- Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 1. Ortnamnen i Sävedals härad*. 1923.
- Werne, F. 1993. *Böndernas bygge. Traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige*. Italien.
- Åberg, J, Rolöf, M m.fl.. 2008. *Agrarhistoriska lämningar i Slamby. Det äldre odlingslandskapet i trakten kring Bårhult*. Arkeologisk utredning och landskapshistorisk analys. Bohusläns museum rapport 2008:20.

Digitala dokument

Länsstyrelsen i Göteborg och Bohus län. Beslut att förklara området Gallhålan i Härryda kommun som naturreservat 1988-12-16. Dnr: 11.1211-305-87.

Publicerat på Länsstyrelsen Västra Götalands hemsida: www.lansstyrelsen.se/vastragotaland

Arkiv och register

- Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, Fornsök.
- Riksarkivet: Mantalslängder 1642-1820.
- Riksarkivet: SCB-utdrag döda/vigda/födda 1860-1900
- Riksarkivet: Husförhörlängd 1880 och 1890.

Kartor ur Rikets allmänna kartverks arkiv

- Topografiska corpsens karta 1869. Aktnr. J243-33-1 Borås
- Ekonomisk karta över Landvetter 1935. Aktnr. J131-12SO/ Partille SO
- Ekonomisk karta över Landvetter 1973. Aktnr. J133-7B0h76 Landvetter
- Ekonomisk karta över Landvetter 1973. Aktnr. J133-7B0g76 Gökskulla

Kartor ur Lantmäteristyrelsens arkiv

- Geometrisk avmätning Tahult, Fläskebo m.fl. 1696. Aktnr. N1:1
- Geometrisk avmätning Tahult, Önneröd m.fl. 1701. Aktnr. N64-33:1
- Geometrisk avmätning Gökskulla, Gallhålan mfl. 1701. Aktnr. N64-13:1
- Storskifteskarta över Tahult 1743. Aktnr. N64-33:2
- Storskifteskarta över Landvetter by 1779. Aktnr. N64-21:1
- Laga skifte på skogsmark i Landvetter socken 1837. Aktnr. N64-1:1

Kartor ur Lantmäterimyndigheternas arkiv

- Geometrisk avmätning (koncept) Gökskulla, Gallhålan m.fl. 1701. Aktnr. 14-LAN-7
- Enskifteskarta över Gökskulla Sör- och Norgård 1822. Aktnr. 14-LAN-37
- Enskifteskarta över Tahult 1823. Aktnr. 14-LAN-36
- Laga skifteskarta över Landvetter by 1834. Aktnr. 14-LAN-235
- Laga skifteskartor över Tahultsgårdarna 1835-1863. Aktnr. 14-LAN-51, -62, -95, -126
- Rågångsutstakning mellan Gallhåla och Önneröd 1859. Aktnr. 14-LAN-124
- Laga skifteskarta över Önneröd 1892. Aktnr. 14-LAN-169
- Hemmansklyvning över Önneröd 1897. Aktnr. 14-LAN-184
- Avstyckning från Gallhålan 1:1 av Västra Dämmet, 1932. Aktnr. 14-LAN-354
- Avstyckning från Gallhålan 1:1 av Vaseliden, 1932. Aktnr. 14-LAN-355
- Avstyckning från Gallhålan 1:1 av Östra Dämmet, 1937. Aktnr. 14-LAN-495

Muntliga uppgifter

- Stig Ekberg, Landvetter hembygdsförening
- Kjell Johansson
- Emma Nevander
- Magnus Rolöf och Joakim Åberg, Bohusläns museum.
- Motionärer och närboende vid Gallhålan naturreservat.

Bilagor

Bilaga 1.

Forn och kulturlämningar inom Gallhålan naturreservat. Antikvarisk beskrivning av inventeringsfynd 2010-07-06 - 2010-07-07

Odlingsytor inom Gallhålan naturreservat. Antikvarisk beskrivning av inventeringsfynd 2010-07-06 - 2010-07-07

Bilaga 2.

Två historiska kartor över Gallhålan:

- Geometrisk avmätning Gökskulla, Gallhålan mfl. 1701. Aktnr. N64-13:1. Ur Lantmäteristyrelsens arkiv.
- Ekonomisk karta över Landvetter 1935. Aktnr. J131-12SO/ Partille SO. Ur Rikets allmänna kartverks arkiv.

Forn- och kulturlämningar inom Gallhållans naturreservat

beteckning benämning typ yta odlingsområde beskrivning

A1	träindustri	såglämning	A	Såglämning inom ett område av 15x10 m, beläget på båda sidor om bäckfåra. Består av en fördämningsvall, 18 meter lång och 2 rester av fundament av kallmurad sten, beläget 5 meter S om vallen på bäckens V sida.
A2	bro	plattbro av betong och sten	A	Bro av betong över Dammbäcken. Placerad på kallmurat stenfundament och försedd med två grindstolpar av betong. Bäckens kanter har förstärkningar av kallmurad sten.
A3	träindustri	såglämning	A	Såglämningar inom ett område av 30x10 m. Under en vägöverfart med betongtrumma syns rester efter fördämningsvall. 30 m S därom finns 3 fundament av sten, nu mycket fragmentariska. Bäckens kanter är stenskodda.
A5	bro	bro av stenplattor	A	Bro över bäck best. av två stora stenblock av närm. kvadratisk form. S blocket mäter 1,68x1,60 m, N är 1,47x1,60 m och är 0,15-0,25 m tj. De är närm. oarbetade, men bär spår av borrhål på kortsidorna. Kallmurade stenfundament håller blocken på plats.
A6	bro	bro av stenplattor	A	Bro över bäck best. av två stora stenblock och ett antal mindre stenar på bäckens ömse sidor. N-stenen: 1,24x1,72 m. S-stenen: 1,45x1,50 m. Blocken är närm. Oarbetade, men har märken efter kilhål på kortsidorna.

<i>beteckning</i>	<i>benämning typ</i>	<i>yta</i>	<i>odlingsområde</i>	<i>beskrivning</i>
B10	gårdstomt	B	105, 106	Gårdstomt. Inom ett område av ca 30x40 meter finns 4 husgrunder, samt andra relaterade lämningar som terrasskanter, stentrappa, vägrest och möjliga bebyggelsegrunder från en tidigare byggnadsfas.
B14	röjningsröse	B	105	Röjningsröse, 12 m l, 2-4 m br, utmed östra sidan av bergsimpediment (NV-SO). Stenarna är 0,1-0,3 m stora i SO och något större i NV, 0,4-0,5 m stora.
B15	röjningsröse	B	104	Röjningsröse, ovalt, ca 6 x 4 m, 0,2-0,4 m stora stenar. Stenar har plockats ur i rösets mitt, så att en grop bildats. Svåravgränsad i V pga av skada i samband med dikesgrävning. Ev. gravröse eller stensättning?
B22	röjningsröse	B	105	Röjningsröse, 7 m l, 3,5-4 m br (NNV-SSO), 0,1-0,3 m stora stenar. Beläget utmed NO-O sidan av bergsknalle. Oregelbunden form. På dess krön ligger ett gränsmärke i form av en uppallad sten 1,14x0,8 m stor, ovanpå två mindre stenar, 0,3 och 0,4 m stora.
B23	röjningsröse	B	107	Röjningsröse i form av stentipp best. av glest ihopfösta stenar. 15 m l, 0,5-0,8 m br, 0,3-0,45 m h (NNO-SSV). Krokig.
C18	färdväg/ röjningsröse	C	108	Hälväg, 20 m l, 1 m br, 0,3-0,5 dj (NNV-SSO). Omgiven av jord- och stenvallar 0,2-0,4 m h. Vallarna utgör ev. stentippar från röjning av odlingsmark.

<i>beteckning</i>	<i>benämning</i>	<i>typ</i>	<i>yta</i>	<i>odlingsområde</i>	<i>beskrivning</i>
C19	röjningsröse		C	108	Röjningsröse, ovalt, 4,4x2,2 m (NV-SO), utrasat över slänt i SO. Höjd i N-NO 0,2 m, i SO ca 0,6 m. 0,1-0,4 m stora stenar. Närmast toppig profil.
C20	grav	röse	C	108	Röse, runt, 6 m i diameter, 0,5-0,7 m h, bestående av 0,2-0,4 m stora stenar. Vålvd profil. Rest av kantkedja i SO.
D26	grav	röse, rest av	D	115	Röse, rest av, nu närmast ovalt. 3,15x2,1 m (Ö-V). Helt urplockad i mitten, inv. mått 2,28x1,36 m. Liten entré i Ö. Utv. höjd 0,5, inv h 0,3 m. Runt röset finns utrasad sten, särsk. i NV. Har ev. använts som jaktskåre.
D27	röjningsröse	ev. röse, rest av	D	115	Röjningsröse, halvmåneformat, ca 6 m l. Beläget på parti av berg i dagen. Starkt övertorvat. Möjligen rest av röse.
D28	grav	röse	D	115	Röse, runt, 3,5 m i diameter. Vålvd profil, urplockat i mitten, hålet är 1,4 m i diameter. Yttre höjd 0,4-0,5 m. Inre höjd 0,4 m. Runt lämningen finns utrasad sten, i synnerhet i V.
D29	grav	röse	D	115	Röse, urspr. runt, numera närmast triangulärt, 3,2 m i diameter. Vålvd profil. Urplockat i mitten till ett hål, 1,10 m i diameter. Fyllningen har rasat ut till en spets i N, vilket ger anläggningen triangelform. Yttre höjd 0,7-0,8 m, inre höjd 0,3 m.

<i>beteckning</i>	<i>benämning typ</i>	<i>yta</i>	<i>odlingsområde</i>	<i>beskrivning</i>
D30	röjningsröse	stentipp	D 113	Röjningsröse, oregelbunden form, 5-7 meter stor, 0,3-1,0 meter hög. Består av sammanfösta, 0,4-1 meter stora stenar.
D31	begravnings- plats	kolerakyrko- gård	D 113	Kolerakyrkogård. Inom ett område av 10x15 meter påträffades ett tiotal stenar, samtliga 0,4-0,45 m l och 0,2-0,3 m br. De sticker upp ur ett lager med påförd jord. Inga synliga tecken på bearbetning eller inskriptioner. Lämningen mycket svåravgränsad.
E35	triangulerings- punkter		E	Två trianguleringspunkter på Brattåsberget, bestående av ett rör i borrhål med en inristad triangel omkring.
E36	Husgrund		E	Husgrund. Inom ett område av 8-15 meter finns omrörda rester efter en husgrund av sten. Utmed gångväg i N-S riktning finns enstensatt kant, ca 15 m lång, av huggna granitblock. Rest efter husgrund från 1900-tal.

Odlingsytor inom Gallhålan naturreservat

<i>Beteckning</i>	<i>Område</i>	<i>Ingående lämningstyper</i>	<i>Beskrivning</i>
A100	A	åker, röjningsrösen, dike, stengärdesgård	Åker, ca 100x50 m stor. Dike utmed åkerens NV kant. Två röjningsrösen, samt löst liggande sprängsten i anslutning till diket. Stengärdesgård i N. Hag- och betesmark vid 1800-talets slut, åker på karta 1935. Idag öppen äng och grillplats.
A101	A	åker, diken, stengärdesgård, stenplattbro	Åker, ca 110x80 m stor. Stengärdesgård i N och S. Tillkom genom utdikning under 1800-talets slut och 1900-talets början.
A102	A	åker, diken, stengärdesgård	Åker, ca 200x70 m stor. Stengärdesgård i N och utmed NV sidan. Tillkom genom utdikning under 1800-talets slut och 1900-talets början.
A103	A	åker, diken	Åker ca 100x120 m stor. Tillkom genom utdikning under 1800-talets slut och 1900-talets början.
B104	B	äldre odlingsyta, röjningsrösen	Äldre odlingsyta, ca 75x40 m stor. Omkring 5 röjningsrösen, 1,5-2 m i diameter. Ett av dem, B15, är 6x4 m och skulle kunna vara en rest av en grav.
B105	B	äldre odlingsyta, röjningsrösen, åkerhak, gårdstomt, stengärdesgård med färdväg	Äldre odlingsyta, ca 95x55 m stor. Stengärdesgård och rest av färdväg i N-NO, gårdstomt (B10) i O. Åkerhak utmed gårdstomt och gårdesgård. Ett tiotal röjningsrösen observerades, två av dem (B14, 22) är större stenansamlingar vid impediment.

Beteckning**Område****Beskrivning**

B106	B	Äldre odlingsyta, röjningsrösen, åkerhak, stengårdsgård	Äldre odlingsyta, ca 75x35 m stor. Stengårdsgård och rest av färdväg i NO, gårdstomt i N. 7 små röjningsrösen (0,5-1,5 m i diam.) observerades i en bäge kring ett sankare parti i SO. Åkerhak utmed gårdstomt och gårdsgård.
B107	B	Äldre odlingsyta, röjningsrösen	Äldre odlingsyta, ca 120x25 m stor. Fem röjningsrösen observerades (1-1,5 m i diam), ett av dem är en har karaktären av en stentipp (B23).
C108	C	Äldre odlingsyta, röjningsrösen, färdväg, gravröse	Äldre odlingsyta, ca 100x50 m stor. I V hålväg med vallar av upplagd sten (C18), vid dess södra ände ett röjningsröse och en grav (C19 och 20). Ytan mellan vägen och C18 är röjd på sten.
C109	C	Äldre odlingsyta	Äldre odlingsyta, ca 90x60 m stor. Ej inventerad pga tät vegetation. Enligt FMIS (Landvetter 50) finns här bandformade åkerparceller och röjningsrösen.
C110	C	Äldre odlingsyta, röjningsrösen	Äldre odlingsyta, ca 55x30 m stor. Sex röjningsrösen observerades (0,5-2,2 m i diameter). Upps lag av hasselbuskar inom området.
C111	C	Äldre odlingsyta	Äldre odlingsyta, ca 80x30 m stor. Inga röjningsrösen observerades, ev. har ytan röjts på sten.

Beteckning**Område****Beskrivning**

D112	D	Äldre odlingsyta, röjningsrösen	Äldre odlingsyta, ca 145x35 m stor. I N finns enstaka röjningsrösen med stora stenar (0,5-1 m). I V och S finns 4 avlånga terrasserade odlingsytor. Ett totalt röjningsrösen (1-4 m i diam.) vid ytornas kanter. En yta var åker på karta från 1935.
D113	D	Äldre odlingsyta, röjningsrösen, kolerakyrkogård	Äldre odlingsyta, ca 135x25 m stor. Enstaka röjningsrösen, i N en stentipp (D30). Ytan kan ha blivit röjd på sten. Ev. kolerakyrkogård (D31) i V.
D114	D	Äldre odlingsyta, röjningsrösen	Äldre odlingsyta, ca 200x100 m stor. Inom området finns terränganpassade terrasserade odlingsytor, som klättrar upp för slutfningen. Små röjningsrösen (ca 1-1,5 m i diameter) vid terrasskanterna. Svåravgränsade pga vegetation. Uppslag av hasselbuskar.
D115	D	Äldre odlingsyta, röjningsrösen, gravrösen	Äldre odlingsyta, ca 145x70 m stor. Inom området observerades 9 röjningsrösen (0,5-1,5 m i diam), tre gravrösen (D26, 28, 29) och en ev. rest av röse (D27). Ytorna mellan röjningsrösende var röjda på sten.
D116	D	Äldre odlingsyta, röjningsrösen	Äldre odlingsyta, ca 60x55 m stor. Inom området observerades 3 röjningsrösen (ca 1,5-2 m i diam).

Geometrisk avmätning över Gallhålan mfl. 1701
Aktnr. N64-13:1. Ur Lantmäteristyrelsens arkiv.

Ekonomisk karta över Landvetter
1935. Akt nr. J131-12SO/ Partille SO
 Ur Rikets allmänna kartverks arkiv

